

HISTORY

STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 10 Issue 3, p. 131-153, April 2018

DOI No: 10.9737/hist.2018.599

Dağlık Kilikia ve Isauria'daki Kentleşme ve Sosyal Yaşam Üzerine Roma Kültürünün Etkileri

*The Effects of Roman Culture on Urbanization and Social Life in Mountainous Cilicia
and Isauria*

Doç. Dr. Mehmet KURT
(ORCID:0000-0003-4440-9900)

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi- Karaman

Öz: Antik kaynaklarda ağırlıklı olarak Dağlık Kilikia ve Isauria'daki haydutluk faaliyetleri ve isyanlardan söz edilmektedir. Sadece antik kaynakların vermiş olduğu bilgilerden hareketle yapılan çalışmalarda da bölgedeki huzursuzlukların kıyı ve dağlık iç kesimler arasındaki politik, sosyal, ekonomik ve kültürel farklılıklardan kaynaklandığına dikkat çekilmiştir. Dağlık Kilikia ve Isauria'da Roma egemenliği boyunca ve özellikle de Geç Antik Çağ'da haydutluğun ve büyük çaplı isyanların görüldüğü bir gerçektir. Ancak bu durum süreklilik arz etmemiş, zaman zaman bölge halkı Romalılarla iyi ilişkiler kurmuş olmalıdırlar. Nitekim antik yazarların Isaurialıların yeniden barbarlaştıkları şeklindeki ifadeleri de bu düşüncüyü destekler mahiyettedir. Dağlık Kilikia'nın iç bölgelerinde ve Isauria'da yapılmış olan arkeoloji ve epigrafi araştırmaları, Roma kültürünün özellikle sosyal yaşam ve kentleşme üzerinde etkilerinin olduğunu göstermiştir. Bu çalışmada daha çok Isaura ve Astra'dan arkeolojik ve epigrafi belgeler ışığında Dağlık Kilikia ve Isauria'daki Roma kültürel etkileri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dağlık Kilikia, Isauria, Roma kültürü, kentleşme, imparator kültü.

Abstract: Antique sources are mainly referring to the activities and rebellions in the Mountainous Cilicia and Isauria. Only in studies based on the information given by ancient sources, it is point out that the unrest in the region is caused by the political, social, economic and cultural differences between coastal and mountainous inland. It is a fact that in the mountainous Cilicia and Isauria, during the Roman sovereignty, and especially in the Late Antiquity, there is a brigand and massive rebellion. However, this situation had not been continuous, and from time to time the people of the region should had been in good relations with the Romans. Indeed, the expression of the ancient writers supports this notion which is the re-barbarism of the Isaurians. The archaeological and epigraphic surveys in the inner regions of the Mountainous Cilicia and in Isauria have shown that Roman cultures are particularly influential on social life and urbanization. In this study, the Roman cultural influences of the Mountainous Cilicia and Isauria were discussed in the light of archaeological and epigraphic documents from Isaura and Astra.

Keywords: Mountainous Cilicia, Isauria, Roman culture, urbanization, emperor cult.

Giriş

Kilikia, doğuda Aleksandreia İsson'dan (İskenderun) batıda Korakesion'a (Alanya) kadar uzanan ve kuzeyden Toros dağları ile sınırlanmış olan bölgenin antik çağdaki adıdır. Jeomorfolojik olarak iki farklı bölümden meydana gelen Kilikia'nın Lamos Nehri (Limonlu Nehri) sınır olmak üzere doğu kesimine Ovalık Kilikia (Kilikia Pedias) adı verilirken,

Volume 10
Issue 3
April
2018

batısında kalan bölümüne ise Dağlık Kilikia (Kilikia Trakheia) denilmiştir¹. Roma egemenliğinin başlarında Dağlık Kilikia'nın iç kesimlerine Isauria denilmekte idi. M.S. 284 yılında Diocletianus tarafından başkent Seleukeia (Silifke) olmak üzere kurulan ve Dağlık Kilikia'yı da içine alan eyalete Isauria adı verilmiştir². Bu tarihten itibaren Hacı Baba Dağı ve Geyik dağları ile Trogitis (Suğla) Gölü'ne kadar olan saha için merkezi Isauria veya Isauria art ülkesi denilmiştir³.

Dağlık Kilikia adlandırmasının da gösterdiği gibi Kilikia'nın bu bölümü oldukça dağlık ve engebeli bir arazi yapısına sahiptir. Isauria olarak adlandırılan bölge de jeomorfolojik olarak onun bir devamı niteliğindedir. Söz konusu coğrafî yapının bölgenin savunmasını kolaylaştırdığı bir gerçektir. Nitekim antik kaynaklarda geçen Isauria'nın insanlar tarafından değil, coğrafyası tarafından savunulduğu şeklindeki ifadeler de bölgenin bu özelliğini açıkça ortaya koymaktadır⁴. Ancak bölge, kıyı kesiminde küçük ovalar ile Kalykadnos (Göksu) Nehri Vadisi istisna olmak üzere tarımsal faaliyetler için son derece elverişsiz şartlara sahiptir. Dağlık Kilikia ve Isauria, bütün antik çağ boyunca korsanlık ve haydutluk faaliyetleriyle ünlenmiş, ayaklanmalar eksik olmamış, hatta Kilikia'lı veya Isauria'lı adı çoğu zaman korsanlıkla eş anlamda kullanılmıştır⁵. Elbette ki bölgenin bu istikrarsız yapısını tek bir sebebe bağlamak mümkün değildir. Sosyal, siyasal, dinî yönleri de olan Kilikia ve Isauria isyanlarının en önemli sebebi ise dağlık coğrafyasından kaynaklanan ekonomik yetersizliğidir. Geç Antik çağda Isauria'da gören haydutluk ve isyanı birbirinden ayırmanın gerekliliğini vurgulayan B. Pottier, özellikle M.S. 4. yüzyılın ortalarında sayıca fazlaşan olayları, nüfusu artan dağlı topluluklar ve besin kaynakları arasındaki düzensizliğe bağlamaktadır. Bu nedenle Pottier'e göre 4. yüzyıl isyanlarının önemli sebeplerinden birisini kıtlık oluşturmaktadır⁶. Nitekim antik kaynaklardan anlaşıldığına göre Isauria isyanlarının çoğunda isyancılar öncelikle sahildeki zahire gemilerine ve çiftliklere ya da Lykaonia Ovası'ndaki Laranda çevresine saldırmışlardır⁷.

¹ Strabon XIV 5.1. Kilikia adının kökeni ve Kilikia'nın bölümleri hakkında bkz. B. D. Shaw, "Bandit Highlands and Lowland Peace: The Mountains of Isauria-Cilicia", *Journal of the Economic and Social History of the Orient* XXXIII/2-3, 1990, s. 199. Çalışmayı okuyarak sunmuş olduğu değerli katkılar için Sayın Yrd. Doç. Dr. Mehmet Alkan'a çok teşekkür ederim.

² Isauria eyaletinin kuruluş süreci ve sınırları hakkında detaylı bilgi için bkz. J. Rougé, "L'Histoire Auguste et l'Isaurie au IVe Siècle", *Revue des études anciennes* LXVIII/3-4, 1966, s. 283; T. B. M. Itford – St. Andrews, "Roman Rough Cilicia", *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II, 7.2, 1980, s. 1248-1250; F. Hild – H. Hellenkemper, *Kilikien und Isaurien, Tabula Imperii Byzantini* 5, (Denkschriften ÖAW, Phil.-hist. Kl. 215), Wien 1990, s. 34-35; A. Ünal – K. S. Girginer, *Kilikya-Çukurova İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemine Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji*, İstanbul 2007, s. 251.

³ Isauria bölgesinin tarihi coğrafyası, idarî yapısı ve antik dönem sınırlarının ele alındığı oldukça kapsamlı bir çalışma H. Bahar tarafından doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Çalışmada Isauria'nın Isaura Nova ve Isaura Vetus problemi ile Roma döneminde sık sık değişikliğe uğramış olan idarî sınırları tartışılmıştır. Bu konularda bkz. H. Bahar, *Isauria Bölgesi Tarihi*, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1991, 7-11, 90-95. Isauria art ülkesi tanımlaması ve sınırları için ayrıca bkz. N. Lenski, "Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria, from the 1st Century BC to the 6th Century AD", *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 42/4, 1999, s. 431-432 dn. 92.

⁴ SHA *trig. tyr* XXVI 6. Isauria Bölgesi'nin tarihi coğrafyası hakkında bkz. H. Bahar, "Konya Çevresi Tarih Araştırmaları -1: Hititler'den Romalılara Kadar Isauria Bölgesi", *S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 9-10, 1994-1995, s.219-241.

⁵ K. Hopwood, "Towers, territory and terror: How the East was held", *P. Freeman and D. Kennedy eds., The Defense of the Roman and Byzantine East, British Archaeological Reports*, Oxford 1986, s. 344; N. Lenski, "Relations Between Coast And Hinterland In Rough Cilicia", *La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux Table Ronde Internationale, Istanbul, 2-5 Novembre 1999, Varia Anatolica XIII*, 2001, s. 417.

⁶ B. Pottier, "Banditisme et révolte en Isaurie au IVe et Ve siècles vus par les Isauriens eux mêmes. La vie de Saint Conon", *Mediterraneo antico, Economie, societa, culture*, 8. fasc. 2, 2005, s. 448-451.

⁷ Antik kaynaklarda Isauria isyanları için bkz. M.S. 6: Cass. Dio, LV. 28. 3; M.S. 36: Tacitus, *Ann.* VI 47; M.S. 51-52: Tacitus, *Ann.* XII 55; M.S. 278: SHA *trig. tyr.*, XXVI, *Vit. Prob.* XVI, 4; Zosimos I 69, 2; M.S. 353-354: Amm.

Antik kaynakların Dağlık Kilikia ve Isauria'ya dair aktarımları genellikle bölgedeki siyasal ve askeri olaylarla sınırlı kalmıştır. Söz konusu kaynaklarda Dağlık Kilikia ve Isauria, sürekli haydutların barındığı ve isyanların çıktığı, Roma'nın da buralara askeri operasyonlar düzenlediği bir bölge şeklinde aktarılmıştır. Yine aynı kaynaklardan Dağlık Kilikia'nın kıyı kesimlerinde kentlerin yer aldığı iç kesimlerdeki insanların ise sık sık kıyı kentlerine saldırdıkları bir coğrafyadan söz edildiği görülür. Özellikle M.S. 4. yüzyılın ikinci yarısı ile 5. yüzyılın ilk yarısı bölgenin bu yapısına ilişkin aktarımların yoğunlaştığı dönemlerdir⁸. Söz konusu kaynaklarda bölgenin kültürel ilişkilerinden hemen hiç söz edilmemiştir. Ancak bazı kaynaklarda Isaurialıların yeniden barbarlaşmalarından bahsedilmiş olması, haydutluk faaliyetleri ve isyanların sürekli olmadığını arada sakın dönemlerin de yaşandığını göstermektedir⁹. Bu cümleden olmak üzere, sadece antik kaynakların vermiş oldukları bilgilerden yola çıkarak bölge halkının haydutluğa olan eğilimi, sık sık ayaklanmaları ve Roma yönetimine karşı direnişlerini konu alan modern çalışmalar yapılmıştır¹⁰. Bu bakış açısıyla yapılan çalışmalarda, bölgedeki olayların sebebi olarak Yunan ve Roma kültürüne entegre olmuş kıyıdaki ovalık kesim ile daha geri kültür seviyesindeki dağlık bölge halkı arasındaki ekonomik ve kültürel farklılıklar gösterilmiştir. B. D. Shaw, bu sorunun büyük ölçüde Roma imparatorluk döneminden itibaren Isauria'nın dağlı haydut şeflerinin yönetimindeki otonom yapısına, bölgede konuşulan farklı dillere ve kültürel farklılıklara bağlamaktadır. Ona göre söz konusu karışıklıklarda çoğu kez Roma'nın bölgede iyi bir iletişim ağı kuramaması ve kontrol sağlayamaması etkili olmuştur¹¹.

Roma yönetiminin özellikle Principatus döneminde Toros dağlık bölgesine sadece güvenlikçi bir bakış açısıyla değil; sosyal, siyasal ve ekonomik boyutları da olan bu soruna farklı yönleriyle yaklaştığı anlaşılmaktadır¹². Bu bağlamda Toros dağlık sahasındaki huzursuzlukların ortadan kaldırılmasında sadece askeri seferler tercih edilmemiş yolların inşası, kentleşme ve bölgeden Roma ordularına asker temini gibi uygulamalara başvurulmuştur. N. Lenski, 3. yüzyıl ortasına kadar Isauria'dan asker alma başta olmak üzere, Roma devletinin yapılarına katılma ve kentleşmede önemli bir artışın olduğunu belirtmektedir¹³. M.S. 1. yüzyıl ortalarından 3. yüzyılın ortalarına kadar dağlık bölgenin iç kesimlerinde yer alan Isauria'da bile yolların yapımı, şehirleşmenin ilerlemesi, kolonistlerin yerleştirilmesi, onurlandırılmalarının yapılması, bölgenin bütünü üzerinde belirli ölçüde de olsa Roma egemenliğinin sağlandığına işaret etmektedir¹⁴.

Dağlık Kilikia ve Isauria'da yapılan epigrafik ve arkeolojik araştırma ve incelemeler, antik kaynaklarda söz edilmemesine rağmen Roma kültürünün özellikle şehirleşme ve sosyal hayat konusunda bölgedeki etkileri hakkında önemli bulgular vermiştir. Bu çalışmada Dağlık

Marc. XIV 2; M.S. 359: Amm. Marc. XIX 3; M.S. 367-368: Amm. Marc. XXVII 9, 6; Eunapius *fr.* 4; M.S. 375: Zosimos IV 20; M.S. 403: Zosimos V 25; M.S. 469: FGH IV 206. Antik kaynaklar ışığında söz konusu isyanlar hakkında detaylı bilgi ve değerlendirmeler için ayrıca bkz. K. Hopwood, "The Links between the Coastal Cities of Western Rough Cilicia and the interior during the Roman Period", *Anatolia Antiqua* 1, 1991, s. 305; N. Lenski, "Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria", s. 417-431; K. Feld, *Barbarische Bürger: Die Isaurier und das Römische Reich*. Berlin-New York 2005, s. 119-230.

⁸ Feld, *age*, s. 102.

⁹ SHA *trig. tyr* XXVI, 6; J. Matthews, *The Roman Empire of Ammianus with a new introduction*, London 1989, s. 359; Feld, *age*, s. 109, 127-128.

¹⁰ Rougé, *age*, s. 282-315; Shaw, *agm*, s. 199-233; H. Bahar, "Antik Dönemde Bozkır Jeopolitiği", *Uluslar arası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır (06-08 Mayıs 2016) Bildiri Kitabı*, S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya 2016, s. 25-27.

¹¹ Shaw, *agm*, s. 199-233, 237-270.

¹² Feld, *age*, s. 102.

¹³ Lenski, "Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria", s. 431-439.

¹⁴ Feld, *age*, s. 102-118.

Kilikia'nın iç kesimlerinde ve merkezi Isauria'daki Isaura (Zengibar Kalesi), Artanada (Dülgerler), Astra (Tamaşalık) yazıtları ve Hacıibaba dağlık alanında keşfedilen epigrafik belgeler ışığında, Roma kültürünün kentleşme ve sosyal hayatın şekillenmesindeki etkileri ele alınmıştır. Hem daha fazla araştırılmış olması ve hem de çalışmanın kapsamını çok genişleteceğinden dolayı, Dağlık Kilikia'nın kıyı kesimi dışarıda tutulmuş, sadece konu bütünlüğü açısından yeri geldikçe kısaca söz edilmiştir.

Yol Ağı ve Kentleşme

Roma kültürünün iç bölgelere kadar nüfuzu ve kentleşme iyi işleyen düzenli bir yol ağı ile mümkün olacağından öncelikle bölge yollarının yapımı, onarımı ve güvenliği konularına kısaca temas etmek faydalı olacaktır. Roma, M.Ö. 63 yılında Isauria'nın Kilikia eyaletine dâhil edilmesinden itibaren Dağlık Kilikia ve Isauria'nın iç kesimlerinde yollar inşa etmiş ve aşağıda ele alınacağı üzere bunları *stationariuslar* (istasyon güvenlikçisi) vasıtasıyla güvenli hale getirmiştir. Nitekim imparator Augustus zamanında yapımına başlanan *via Sebaste*¹⁵'nin (imparator yolu) bazı kollarının Dağlık Kilikia ve Isauria bölgeleriyle bağlantılı olduğu bilinmektedir¹⁶. Bunlardan birisi, Ikonium (Konya)-Lystra (Hatunsaray) –Isaura (Zengibar Kalesi) hattı olup, Germanikopolis (Ermenek) üzerinden Anemurium'a (Anamur) bağlanmakta idi¹⁷. M.S. 3. yüzyıl gibi çok büyük ekonomik krizin ve kaynak eksikliğinin yaşandığı bir dönemde bile söz konusu yolun düzenli olarak işletildiği, bu yol üzerinde Kavak'ta ele geçirilmiş, Valerianus ve Gallienus dönemine tarihlenen mil taşlarından anlaşılmaktadır¹⁸. Bu da söz konusu yolun Roma'nın bölgedeki hedefleri açısından önemine işaret etmelidir. Ikonium-Germanikopolis yolunun Belören (Dalisandos?)-Isaura (Zengibar Kalesi)-Hadim-Taşkent-Sarıveliler ve Taşkent-Olbasa (Avşarlar)-Lauzados (Başyayla)-Gargara (Güneyyurt) güzergâhını izleyen iki tali rotası daha vardı¹⁹.

Melas (Manavgat) Çayı'ndan Kilikia Pedias'a (Ovalık Kilikia) kadar olan sahil yolu Vespasianus tarafından yaptırılmıştı. M.S. 77-78'de Diokaesareia'dan Olba'ya uzanan bir yol çalışması yapıldığı Yeğenli'de bulunmuş, Vespasianus dönemine ait bir mil taşından anlaşılmaktadır²⁰. Seleukeia'daki altı kemerinden beşi korunmuş şekilde günümüzde de

¹⁵ H. S. Cronin, "First Report of a Journey in Pisidia, Lycaonia, and Pamphylia", *Journal of Hellenic Studies* 22, 1902, s. 109-110.

¹⁶ Dağlık Kilikia ve Isauria bölgesi yol ağı hakkında detaylı bilgi için bkz. W. M. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor* (Royal Geographical Society, Supplementary Papers IV), London 1890, s. 361-363; Lenski, "Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria", s. 435-436; G. Karauğuz – O. Doğanay, "İ.Ö II. Binden Bizans Dönemine Kadar Orta Anadolu'nun Güneyinden Akdeniz Kıyılarına Doğru Uzanan Yol Ağı Üzerine Düşünceler", *Olba X*, 2004, s. 1-43, Levha 1-3; Feld, *age*, s. 105-108; D. H. French, *Roman Roads & Milestones of Asia Minor*, Volume 3: Milestones, Fasc. 3 Cilicia, Isauria et Lycaonia (and South-west Galatia), Ankara 2014, s. 14.

¹⁷ Ramsay, *age*, s. 358; K. Belke – M. Restle, *Galatien und Lykaonien, Tabula Imperii Byzantini 4* (Denkschriften ÖAW, phil.-hist. Kl. 172), Wien 1984, s. 109-110; F. Hild – H. Hellenkemper, *age*, s. 139; F. Hild "Die Route der Tabula Peutingeriana (Tab. Peut.) von Iconium über ad fines und Tetrapyrgia nach Pompeiopolis in Kilikien", *Anatolia Antiqua* 1, 1991, s. 311-316.

¹⁸ MAMA VIII 8 (= CIL no. 6956, 21215; D. H. French, *Roman Roads & Milestones of Asia Minor*, Volume 3: Milestones, Fasc. 3.1. Republican, British Institute At Ankara Electronic Monograph 1, Ankara 2012, s. 170-172). Ayrıca bkz. D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor to The End of The Third Century After Christ*, New Jersey 1950, s. 719, 1572 dn. 36, s. 1576 dn. 48; Belke – Restle, *age*, s. 109.

¹⁹ Hild – Hellenkemper, *age*, s. 139.

²⁰ D. H. French, *Roman Roads And Milestones of Asia Minor*, BAR Internatiolle Series 392 (I-II), Ankara 1988, s. 163; MacKay, *agt*, s. 41. Diocletianus dönemine ait bir mil taşı da Silifke'ye 25 km uzaklıkta Yeniçifti Köyü'nün 8 km kuzeybatısında bulunmuştur. Klaudiopolis-Kırobası (Mara)- Seleukeia bağlantısını sağlayan yolun Diocletianus zamanında kullanıldığını gösteren mil taşı için bkz. H. Şahin, "Ein neuer Meilenstein Diokletians aus dem östlichen Rauhen Kilikien", *Gephyra* 6, 2009, s. 131-135. Olba çevresi yol ağı için ayrıca bkz. Ü. Aydınoglu, "Olba Bölgesi Yol Ağı", *Olba I*, 1998, s. 139-146.

kullanılan köprünün Vespasianus ve oğulları Titus ve Domitianus tarafından Kilikia valisi Lucius Octavius Memor²¹ aracılığıyla yaptırıldığı, köprüye ait yapı yazıtından bilinmektedir²². Hadrianus ile birlikte yol sistemi daha da geliştirilmiştir. Onun döneminde inşası tamamlanan iki büyük güzergâhtan birisi, birçok tali yola ayrılmış olan Pamphylia-Ovalık Kilikia kıyı yoludur²³. İkincisi ise kıyı kenti Anemurium'dan başlayarak Titiopolis (Kalmnören)-Eirenopolis (İrnebol/Çatalbadem)-Germanikopolis (Ermenek)-Antiokheia (Nunu Kalesi)-Laranda (Karaman) güzergâhını izlemekte idi²⁴. Severuslar döneminde M.S. 197-198 yıllarında Anemurium-Germanikopolis²⁵ yolunun tamir ettirildiği bir mil taşı vasıtasıyla bilinmektedir.

Isauria'yı kuzeyden çevreleyen ve Orta Dağlık Kilikia yolu olarak adlandırılan bir başka yol ise İkonium'dan Laranda'ya buradan da Klaudiopolis (Mut) üzerinden Kalykadnos (Göksu) Vadisi'ni izleyerek Seleukeia'ya ulaşıyordu²⁶.

Düzenli işleyen bu yol ağları ile öncelikle bölgede geniş çaplı bir kontrol ve karışıklık olan sahalara hızlı bir şekilde asker yerleştirmek hedeflenmişti²⁷. Bir bölge ile siyasal, kültürel ve ekonomik anlamda etkileşimin sağlanmasında yolların önemi bilinen bir gerçektir. Ancak özellikle sık sık haydutluk faaliyetleri ve isyanlara sahne olmuş Dağlık Kilikia ve Isauria'da etkili bir haberleşme için yollar daha da hayati bir işleve sahipti²⁸. Bu yolların güvenliği *stationarii* (istasyon güvenlikçileri) atlı birlikleri tarafından sağlanmakta idi²⁹. Isauria'da Artanada (Dülgerler) kentinden iki *stationariusun* (istasyon güvenlikçisi) varlığı epigrafik belgeler yoluyla bilinmektedir. Bunlardan birincisi Artanada meclisinin yüzbaşı Iulius Valens'in oğlu ve aynı zamanda *stationarius* olan G. Iulius Valens'i onurlandırdığı yazıtlı steldir³⁰. Aynı yerde Cornelius Montanos adında bir *stationariusun* varlığı başka bir yazıttan

²¹ M.S. 76-78 yılları Kilikia *legatı* olan Lucius Octavius Memor hakkında literatür ve kariyeri için bkz. B. Rémy, Les Carrières Sénatoriales Dans Les Provinces Romaines D'Anatolie Au Haut-Empire (31 av. J.-C. – 284 ap. J.-C.), (Pont-Bithynie, Galatie, Cappadoce, Lycie-Pamphylie et Cilicie), Institut Français d'Études Anatoliennes et Éditions Divit (Istanbul), *Varia Anatolica* II, Istanbul-Paris 1989, s. 341-342 no. 300.

²² MAMA III 6; IGR III 840; H. Elton, "The Economic Fringe: The Reach of the Roman Empire in Rough Cilicia", *The Transformation of Economic Life under the Roman Empire, Proceedings of the Second Workshop of the Internationale Network Impact of Empire (Roman Empire, c. 200 B.C. A.D. 476)*, Nottingham, July 4-7, 2001, (eds. L. De Blois, J. Rich), Brill Academic Pub., Amsterdam 2002, s. 181. Domitianus'un ismi *damnatio memoriae*den dolayı yazıttan silinmiştir.

²³ Mitford – Andrews, *agm*, s. 1247. Ayrıca bu kıyı yolu hakkında bilgi ve literatür için bkz. Lenski, "Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria", s. 436 dn. 123.

²⁴ Kırkkuyu'da bir duvarda iki parça halinde devşirme malzeme olarak kullanılmış, Latince yazıtlı bir mil taşının yazıtında (yolu) Hadrianus'un yaptırdığı kaydedilmektedir, bkz. G. E. Bean – T. B. Mitford, *Journeys in Rough Cilicia 1964-1968*. Österreichische Akademie der Wissenschaften Phil.-hist. Kl. Denkschriften 102, Ergänzungsbände zu den Tituli Asiae Minoris 3. Vienna 1970, s. 189 no. 210; Mitford – Andrews, *agm*, s. 1248; Hild – Hellenkemper, *age*, s. 138.

²⁵ Yine Kırkkuyu'da Hadrianus dönemi mil taşının bulunduğu yere 25 m uzaklıkta başka bir duvarda devşirme malzeme olarak iki parça halinde Latince yazıtlı bir mil taşı daha tespit edilmiştir, bkz. Bean – Mitford, *age*, s. 189-190 no. 210-211; Mitford – Andrews, *agm*, s. 1249; Hild – Hellenkemper, *age*, s. 139; D. H. French, *Roman Roads & Milestones of Asia Minor, Volume 3: Milestones, Fasc. 3 Cilicia, Isauria et Lycaonia (and South-west Galatia)*, s. 50-52, no. 35, 36a, 36b.

²⁶ Hild – Hellenkemper, *age*, s. 139-140. Orta Dağlık Kilikia yolunun Gülnar, Mut ve Ermenek merkezli bağlantıları için bkz. Karağuz – Doğanay, *agm*, s. 13-14.

²⁷ Hellenkemper, *agm*, s. 628.

²⁸ Hild – Hellenkemper, *age*, s. 129.

²⁹ Yerel bir garnizonda hizmet eden ve başlarında bir *centurion* (yüzbaşı) veya *beneficiariusun* (karakol komutanı) bulunduğu küçük bir asker grubu olan *stationarii* birlikleri için bkz. F. Lammert, "Stationarii", *RE* III A/2, 1929, s. 2213; C. Brélaz, *La sécurité publique en Asie Mineure sous le Principat (Ier-IIIème s. ap. J.- C.)* Institutions municipales et institutions impériales dans l'Orient romain, Basel, Schwabe 2005, s. 254-267; G. Ergin, *Anadolu'da Roma Hâkimiyeti Direniş ve Düzen*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s. 437.

³⁰ J. R. S. Sterrett, *The Wolfe Expedition to Asia Minor. Papers of the American School at Athens III*, Boston 1888, 53 no. 73 (= IGR III, no. 812). Ayrıca bkz. G. Laminger-Pascher, "Römische Soldaten in Isaurien", *Römische*

anlaşılmıştır³¹. Ayrıca Pisidia-Isauria güzergâhı üzerinde yer alan Gorgorome (Akkise)'de iki *stationarius*un epigrafik belgeleri mevcuttur. Söz konusu *stationarius*lardan birisi Petronius Faustus adını taşımakta olup Gorgomeialıların Tykhe tanrıçasına adakta bulunmuştur³². Diğerinde ise ismi tam okunamayan atlı bir *stationarius* olup tanrı Apollon'a adak sunmuş görünmektedir³³. Vasada'da (Bostandere) Zotikos isimli bir atlı *stationarius*un Asklepios'a sunduğu bir adak steli bilinmektedir³⁴. Son olarak aynı çevrede yer alan Kireli'nde (Atenia?) bulunan bir mezar yazıtında³⁵ bu mezarın Iulius Marcus adında bir *stationarius*un karısı Elpis olarak da bilinen Lolliia Matriona için yaptırdığı kaydedilir. Bu yazıtların Ikonium'u Isauria'ya bağlayan yol üzerinde yoğunlaşması söz konusu yolun güvenliğinin *stationarii* birlikleri tarafından sağlandığını göstermektedir³⁶.

Roma kültürünün bölgedeki etkileri konusunda ikinci önemli unsur ise kentleşmedir. Dağlık Kilikia'nın yönetimi M.Ö. 1. yüzyıl ortalarından M.S. 1. yüzyıl sonlarına kadar bağımlı krallara emanet edildiğinden, bu süreç içerisinde kentleşme de bağımlı krallar eliyle gerçekleştirilmiş, Roma yönetimi ise bu süreci kolaylaştırıcı önlemler almak suretiyle onlarayardımcı olmuştur³⁷.

Antik dönemde Dağlık Kilikia ve Isauria'da çok sayıda hatta bugünkünden daha fazla kentin varlığı küçümsenemeyecek düzeyde bir kentleşmenin olduğunun en somut göstergesi olmalıdır³⁸. Nitekim Hierocles'in *Synecdemus* adlı eserinde sadece Isauria'da 23 kentten söz etmesi³⁹ bölgedeki kentleşmenin boyutu hakkında bir fikir vermektedir⁴⁰.

Dağlık Kilikia'nın iç kesimlerinde ilk kentler ile M.Ö. 30'lu yıllarda karşılaşmaktadır. Bölgenin bu kesimindeki bazı kentler Marcus Antonius'un destekçilerinin adlarını yaşatmaktadır. Bunlardan Domitiopolis ismini M.Ö. 32 yılında *consul* görevinde olan Gn. Domitius Ahenobarbus⁴¹, Titiopolis ise M.Ö. 31 yılında *suffectus consul* olan Marcus Titius'tan almışlardır⁴². Dağlık Kilikia'da en fazla kent kuran ise Caligula tarafından M.S. 38 yılında bölgenin yönetimi kendisine verilmiş olan Kommagene kralı IV. Antiokhos'tur. M.S.

Geschichte, Altertumskunde und Epigraphik. Artur Betz için Armağan, E. Weber – G. Dobesch (ed.), Wien 1995, s. 387-388; Feld, age, s. 107.

³¹ Laminger-Pascher, *agm*, s. 388; Brélaz, *age*, s. 420.

³² A. S. Hall, "The Gorgoromeis", *Anatolian Studies* 21, 1971, s. 129-130, no. 1.

³³ Hall, *agm*, s. 130-131, no. 2.

³⁴ H. Swoboda – K. Keil – F. Knoll, *Denkmäler aus Lykaonien, Pamphylien, und Isaurien. Deutsche Gesellschaft der Wissenschaften und Künste für die Tschechoslowakische Republik in Prag, Brünn–Prag–Leipzig–Wien 1935, s. 24 no. 34; Laminger-Pascher, agm, s. 391; S. Mitchell, Anatolia, Land, Men, And Gods In Asia Minor, Volume I: The Celts And The Impact Of Roman Rule, Oxford 1993, s. 122.*

³⁵ J. R. S. Sterrett, *An Epigraphical Journey in Asia Minor, Papers of the American School of Classical Studies at Athens II, Boston 1888, s. 184-185 no. 187 (= Cronin, agm, s. 106 no. 6; IGR III, 120 no. 242; 508 no. 1470; BE 1958, 322 no. 469; MAMA VIII 61 no. 340). Ayrıca bkz. Laminger-Pascher, agm, s. 391; Mitchell, age, s. 122.*

³⁶ A. Lewin, "Banditismo E Civiltas Nella Cilicia Tracheia Antica E Tardoantica", *Quaderni storici* 76, 1991, s. 174; Mitchell, *age*, s. 90-91; Brélaz, *age*, s. 259.

³⁷ Lewin, *agm*, s. 173.

³⁸ Lenski, "Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria", s. 433 dn. 98. Isauria Bölgesi kent ve yerleşimleri hakkında kapsamlı bir çalışma için bkz. H. Bahar, "Isauria Bölgesi'nin Antik Çağdaki Yerleşimleri", *Anadolu Araştırmaları XIV, Prof. Dr. Afif Erzen'e Armağan*, İstanbul 1996, s. 51-91.

³⁹ Hierocles 708.1-710.9.

⁴⁰ Feld, *age*, s. 109-110.

⁴¹ R. Syme, "Isauria in Pliny", *Anatolian Studies* 32, 1986, s. 161; Lenski, "Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria", s. 435. Roma'nın soylu ailelerinden Domitii Ahenobarbi'nin bir üyesi olan Domitius Ahenobarbus ve Domitiopolis'i kurması için ayrıca bkz. J. Carlsen, *The rise and fall a Roman noble family: the Domitii Ahenobarbi 196 BC-AD 68*, Michigan 2006, s. 144-146.

⁴² Syme, "Isauria in Pliny", s. 161; Lenski, "Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria", s. 435; Elton, *agm*, s. 176.

52 yılında Cietae/Ketis sakinlerinin ayaklanmasından sonra IV. Antiokhos, Dağlık Kilikia Bölgesi'nin sakinlerini yerleştirmek ve yeniden ayaklanmalarının önüne geçerek bölgede barışı sağlamak amacıyla kentler kurmuştur⁴³. Dağlık Kilikia halkı için oldukça insancıl ve barışçı bir politika izlediği anlaşılan IV. Antiokhos, bu insanları ikisi kıyıda üçü de iç bölgelerde olmak üzere toplam beş kente yerleştirmiştir⁴⁴. Bu çerçevede Batı Dağlık Kilikia sahilinde Antiokheia ad Cragum'u (Güneyköy)⁴⁵ kendi ismiyle, Iotape'yi (Aydap İskeleyi)⁴⁶ ise karısının ismiyle kurmuştur⁴⁷. Bu kentlerin hepsi de kıyı yakınlarında stratejik noktalarda kurulmuşlardı ve art ülkede dâhil olmak üzere bölgenin kontrolünü elde tutmayı amaçlıyorlardı. Dağlık Kilikia'nın iç bölgelerinin önemli kentlerinden olan Germanikopolis (Ermenek)⁴⁸, Eirenopolis (İrnebol/Çatalbadem)⁴⁹ ve Philadelphia (İmsiören/Gökçeseki)⁵⁰ kentlerinin de Antiokhos tarafından kurulduğu bilinmektedir⁵¹. Bunlardan Germanikopolis, Anemurium'dan (Anamur) Ikonium (Konya) ve Laranda'ya (Karaman) ulaşan ana yolların kavşak noktasındadır. Eirenopolis ise Anemurium-Antiokheia (Nunu Kalesi)-Laranda yolu üzerinde önemli bir noktada yer alır. Gökçeseki kalıntıları sahasının hemen batısında günümüzde Yerköprü olarak bilinen antik köprüde Germanikopolis-Klaudiopolis (Mut) yolu güzergâhı üzerindedir⁵². Söz konusu köprüden Damlaçalı (Lamatorma) ve Adrassos (Balabolu) güzergâhına ayrılan antik bir yolun varlığı da bilinmektedir⁵³. Bütün bunlar IV. Antiokhos'un kıyıda yaptığı gibi iç bölgedeki kentleri kurarken de ana yolların kavşaklarındaki stratejik noktaları seçtiğini göstermektedir.

Isauria'da Roma kültürel etkisinin en açık göstergesi, M.S. 1. yüzyılın başı ve 3. yüzyılın sonunu içine alan dönemde kentleşmedeki yükseliş olmuştur. M.S. 1. yüzyıl sonları ve 3. yüzyıl başlarına ait epigrafik belgeler, bölgede Romalılara karşı direnişten ziyade bir işbirliğinin olduğunu göstermektedir. Bütün Toroslar dağlık sahası gibi Dağlık Kilikia ve Isauria bölgesinde Roma kültürel etkisi, Iulius-Caludius sülalesi zamanında şehirlerin

⁴³ Hild – Hellenkemper, *age*, s. 32.

⁴⁴ Mitford – Andrews, *agm*, s. 1244.

⁴⁵ A. Wilhelm, “Antiocheia (14)”, *RE* 1/1-2, 1894, s. 2445-2446; Hild – Hellenkemper, *age*, s. 191-193.

⁴⁶ W. Ruge, “Iotape (6)”, *RE* IX/2, 1916, s. 2004; Hild – Hellenkemper, *age*, s. 275-276.

⁴⁷ Hild – Hellenkemper, *age*, s. 32.

⁴⁸ IV. Antiokhos, Dağlık Kilikia'nın idaresini kendisine veren İmparator Caligula'ya şükranlarını göstermek için önceden var olan veya kendisi tarafından kurulan kente imparatorun Germanicus unvanından dolayı Germanikopolis adını vermiştir, bkz. G. F. Hill, *Catalogue Of the Greek Coins Of Lycaonia, Isauria And Cilicia*, London 1900, lxi-lxii; V. Schultze, *Altchristliche Städte und Landschaften II. Kleinasien/2*, C. Bertelsmann in Gütersloh 1926, s. 260; Hild – Hellenkemper, *age*, s. 258. Kent, İmparator Hadrianus döneminden itibaren Germanikopolis adıyla kendi sikkelerini bastırmıştır. Bunlardan birisinin üzerinde yazmakta olan *Hadriane* Germanikopolis ifadesi kentin adına İmparator Hadrianus'tan dolayı *Hadriane* eklendiğini göstermektedir, bkz. Hill, *age*, s. 81 Pl. XIII, 13; SNG 1986, no. 572-573. Ermenek'in 18 km kuzeydoğusunda yer alan Damlaçalı dağlık alanında bulunan Athena kült mağarasında Ermenek/Germanikopolis kentinin *etnikonunun* (*Germanikopoleitai*) geçtiği yazıtlar da ele geçmiştir, bkz. Bean – Mitford, *age*, s. 202-203 no. 226; 204 no. 229.

⁴⁹ Barış kenti anlamına gelen Eirenopolis'in M.S. 52 yılında Ketis Bölgesi'nde çıkan isyanın bastırılarak bölgede barışın sağlanması amacıyla kurulduğu düşünülmektedir, bkz. B. V. Head, *Historia numorum; a manual of Greek numismatics*, Oxford 1887, s. 603; A. H. M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford 1971, s. 211; K. Hopwood, “Who Where The Isaurians”, *XI. Türk Tarih Kongresi (Ankara 5-9 Eylül 1990)*, *Kongreye Sunulan Bildiriler*, Cilt 1, Ankara 1994, s. 381.

⁵⁰ Philadelphia antik kenti Ermenek'in 18 km doğusunda yer alan İmsiören/Gökçeseki kalıntıları sahasına lokalize edilmektedir, bkz. Bean – Mitford, *age*, s. 218-219 no. 249; Hild – Hellenkemper, *age*, s. 378. IV. Antiokhos tarafından kurulmuş kente büyük olasılıkla karısının adı verilmiştir, bkz. Magie, *age*, s. 1408-1409.

⁵¹ Jones, *age*, s. 209, 211, 440 dn. 36; M. H. Sayar, “Antik Kilikya'da Şehirleşme”, *XII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 12-16 Eylül 1994) Kongreye Sunulan Bildiriler*, I. Cilt, Ankara 1999, s.210-211; Feld, *age*, s. 80; Elton, *agm*, s. 177.

⁵² Köprünün bugün kaybolmuş yazıtından Auxitius adında bir *comesin* köprünün restoresi için 3000 *nomisma* katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır, bkz. Bean – Mitford, *age*, s. 219-220, no. 251.

⁵³ Mitford – Andrews, *agm*, s. 1249.

kurulması ile hızlanmıştır. Augustus, Kalykadnos Vadisi'nde her iki Göksu'nun birleştiği ve verimli tarım arazilerine sahip bir noktada *veteranları* (emekli asker) yerleştirmek için *Colonia Iulia Augusta Felix Ninica* adında bir koloni kurmuştur⁵⁴. Kentleşme alanında en büyük başarılar ise Claudius zamanında kaydedilmiş, Claudius Kilikia ve Lykaonia'da kendi adını taşıyan Klaudiopolis, Klaudioikonion, Klaudioderbe gibi kentler kurmuş ya da kentlere yeni statü kazandırarak kendi adını vermiştir. Bunlardan birisi, Orta Anadolu'dan Toroslar vasıtasıyla Seleukeia'ya giden yolu korumak için Claudius tarafından Augustus'un kolonisinin yanında kurulmuş olan Klaudiopolis'tir⁵⁵. Aynı politika, imparator Tiberius tarafından da sürdürülmüştür. Tiberius, Olba'nın 5 km batısında Zeus Olbios Tapınağı'nın da bulunduğu yerleşime Diocaesareia (Uzuncaburç) adını vermek suretiyle hem yerel kültü hem de Roma kültürünü bir araya getirmiş, buraya bir Roma kenti statüsü vermeye çalışmıştır⁵⁶. Tiberius tarafından verilen isim, Olba'nın Zeus'unu da içinde barındırmakta olup bu şekilde kentin eski adının da bir ölçüde yaşaması gözetilmiş görünmektedir. Bu durum, Tiberius'un yerel halka karşı nasıl bir politika izlediğine iyi bir örnek teşkil edebilir.

Flaviuslar hanedanından Vespasianus, Kilikia'nın da içerisinde yer aldığı bir takım idarî düzenlemeler yaparak bağımlı kralların etkisine son vermiştir. Vespasianus, Kilikia eyaletini kurarken Roma'ya bağımlı Olba Tapınak Krallığı'nı ortadan kaldırmış ve Roma eyaleti sınırları içerisindeki bu tür idarî yapılara son vermiştir. Olba Tapınak Krallığı'nın bağımlı krallık statüsüne son verilmesiyle bölgede sadece Roma idarî sistemi hâkim kılınmaya çalışılmıştır⁵⁷. Vespasianus'un asıl amacı, bu sorunlu bölgeleri bütünüyle imparatorluğun kontrolü altında idare edilen bir yapıya kavuşturmak ve Dağlık Kilikia ile Isauria halkına çeşitli vatandaşlık hakları vererek onları Roma İmparatorluğu'na kültürel olarak entegre etmektir⁵⁸. Bu girişiminde başarılı olmuş olmalıdır. Zira onun döneminde bölgede herhangi bir sorunla karşılaşmadığı gibi halkın memnuniyetini de kazanmış görünmektedir. Batı Dağlık Kilikia'da Cestrus'taki (Macar Kalesi) tapınağın duvarında bulunan Vespasianus'a ait ithaf yazıtı, bu duruma bir örnek olarak gösterilebilir⁵⁹.

Kentleşmenin önemli göstergelerinden birisi de hiç şüphesiz yazıtlardır. Dağlık Kilikia bölgesinde Hellenistik dönemle karşılaştırıldığında Roma İmparatorluğu'nun ilk iki yüzyılında yazıt sayısında gözlenen artış ile kentleşme arasında bir paralelliğin olduğu görülmektedir. Bölge kentleri ve toplulukları hakkında sahip olunan bilgilerin çoğu yazıtlardan elde edilmektedir. Grekçe yazıtlara oranla Latince yazıtların son derece az olması da bir diğer gerçekliktir. Bölge kentlerinden elde edilen yazıtlar karşılaştırıldığında sayısal anlamda çok büyük farklılıkların olduğu da dikkatlerden kaçmamaktadır. Kalykadnos Vadisi kenarlarında kurulmuş olan Klaudiopolis, Germanikopolis, Philadelphia, Eirenopolis, Sbide (Yukarı İzvit), Domitiopolis (Dindebol/Katranlı), Lauzados (Lafsa/Başyayla) gibi kentlerde az miktarda yazıt ele geçirilmişken, Isauria'nın kuzey sınırlarında yer alan dağlık sahalarda Artanada (Dülgerler)

⁵⁴ Sayar, *agm*, s. 208.

⁵⁵ M. A. Kaya, *Anadolu'da Galatlar ve Galatya Tarihi*, Konya 2011, s. 214. Klaudiopolis için ayrıca bkz. S. Mitchell, "Iconium und Ninica. Two Double Communities in Roman Asia Minor", *Historia* 28, 1979, s. 426-438; Hild – Hellenkemper, *age*, s. 307-308.

⁵⁶ E. Kirsten, *Diokaisareia und Sebaste, zwei Städtegründungen der frühen Kaiserzeit im kilikischen Arbeitsgebiet der Akademie*, *Anzeiger der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. kl.* 110, 1973, s. 347-363.

⁵⁷ U. Gotter, "Tempel und Grossmacht: Olba/Diokaisareia und das Imperium Romanum", *La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux, Varia Anatolica*, XIII, 1999, s. 303, 314; Feld, *age*, s. 105.

⁵⁸ M. Sartre, *L'Orient Roman, Provinces et sociétés provinciales en Méditerranée orientale d'Auguste aux Severes* (31 avant J.-c. – 235 après J.-C.), Editions du Seuil, Paris 1991, s. 45; Feld, *age*, s. 81-82.

⁵⁹ Bean – Mitford, *age*, s. 157-158 no. 159. Tapınağın içerisinde Titus, Nerva, Traianus, Hadrianus ve Hadrianus ile birlikte eşi Sabina'nın onurlandırıldığını gösteren beş yazıt yer almaktadır, bkz. Bean – Mitford, *age*, s. 158-160 no. 160-164.

ve Isaura (Zengibar Kalesi) kentleri ile muhtemelen bir köy yerleşimi (*kome*) olan Astra⁶⁰, da ve Hacıbaba Dağı eteğindeki Masdat yerleşiminde yazıt sayısı bunlara göre çok daha fazladır⁶¹. Böyle bir durumun sebebi tam olarak belirlemek zor olmakla birlikte⁶² kentlerin gelişmişlik seviyesi için bir ölçü olmaması ve ekonomik bir sebebe dayanmaması gerekir. Çünkü stratejik noktalara kurulu olan ve bölgenin en geniş ve verimli tarım arazilerine sahip Klaudiopolis, Germanikopolis, Eirenopolis gibi kentlerde çok az sayıda yazıt rastlanırken, daha dağlık alanlarda kurulmuş ve ekonomik açıdan çok daha elverişsiz şartlara sahip Artanada, Astra, Masdat gibi yerleşimlerde ise çok daha fazla yazıt ele geçirilmiştir.

Dağlık Kilikia ve Isauria kentlerinden Seleukeia, Klaudiopolis, Germanikopolis, Domitiopolis örneklerinde açıkça görüldüğü üzere modern yerleşimlerin antik kentler üzerine kurulmuş olması, antik kalıntıların çoğunun zamanımıza ulaşmasını engellemiştir. Ancak daha çok iç kesimlerde yer alan ve üzerinde yerleşim kurulmamış olan Adrassus (Balabolu), Philadelphia, Eirenopolis, Sbide, Lauzados ve Isaura'nın kalıntıları ile karşılaştırılarak söz konusu kentler hakkında bir fikir sahibi olunabilmektedir. Komşu bölge kentleri ile kıyaslandığında Dağlık Kilikia'nın iç kesimlerindeki kentlerin sayısal olarak fazlalığına karşın küçük oldukları görülmektedir. Bunun en önemli sebebi ise, Yukarı Kalykadnos Vadisi boyunca sıralanan küçük vadiler dışında bölgenin neredeyse tamamının tarımsal faaliyetler için son derece elverişsiz olması ve ekonomik imkânsızlıklar nedeniyle nüfusun çoğunun başka yerlere göç etmek zorunda kalmış olmalarıdır⁶³.

Hellenistik ve Roma kültürünün izlerine sadece kıyıdaki kentlerde değil, daha yükseklerdeki merkezi Isauria kentlerinde de rastlanmaktadır⁶⁴. Isauria'da yerleşimlerin kentlere dönüştürülmesi ve yerel halkın Romalılarla işbirliği yapması epigrafik belgelerle doğrulanmıştır⁶⁵. Isauria'da Roma kültürel etki sürecini en iyi yansıtan kent ise bir koloni olarak kurulmuş ve bölgenin başkenti durumundaki Isaura (Zengibar Kalesi)'dir. Yazıtlardan Isaura'da çok sayıda Romalı vatandaşın yaşadığı ve bunların Isauralılarla *sympoliteia* (politik birlik) içinde oldukları bilinmektedir⁶⁶. Bölgede Roma kültürel varlığının önemli bir göstergesi de bu dağlık kesimde yaşayan halkın baskın yerli isimler yanında kendilerine önemli ölçüde Yunan ve Roma isimleri seçmiş olmalarıdır. Hacıbaba Dağı'nın güney eteğinde yer alan Masdat yerleşimindeki mezar yazıtlarında geçen yüzdenfazla şahıs isminden yarısının yerli, otuzunun Grek ve yirmisinin ise Latince olduğu tespit edilmiştir⁶⁷. Dikkat çekici bir oranda Latin isminin varlığı ve Latin ismi taşıyan bu insanların yerli olup sonradan Latince isimler

⁶⁰T. Drew-Bear, "Antiocheia ve Astra'da Yapılan Araştırmalar", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* (29 Mayıs – 2 Haziran 1995 Ankara), II. Cilt, Ankara 1996, s. 105; A. Royer – H. Bahar, "Astra en Isaurie", *Anatolia Antiqua* 19, 2011, s. 150, 153-154 no. 2 fig. 2.

⁶¹ Bu yazıtlar için bkz. Artanada: Sterrett, *The Wolfe Expedition to Asia Minor*, s. 53-78 no. 73-135; Isaura: Sterrett, *The Wolfe Expedition to Asia Minor*, s. 106-121, no. 180-204; Astra: Sterrett, *The Wolfe Expedition to Asia Minor*, s. 47-50 no. 66-72; Royer – Bahar, *age*, s. 150-194 no. 1-68; Masdat: M. Alkan, "Masdat ve Çevresinden Yazıtlar", *M. Alkan – M. Kurt, Isauria Bölgesinde Bir Epigrafi ve Eskiçağ Tarihi Araştırması*, Akron 11 (Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Dillerini ve Kültürlerini Araştırma Merkezi Dizisi 11), İstanbul 2016, s. 10-102.

⁶² Elton, *agm*, s. 176.

⁶³ Elton, *agm*, s. 177.

⁶⁴K. Hopwood, "Policing the Hinterland: Rough Cilicia and Isauria", *Armies and Frontiers in Roman and Byzantine Anatolia, BAR (International Series 156), ed. Stephan Mitchell, Oxford 1983, s. 173-187.*

⁶⁵J. T. Bent, "A Journey in Cilicia Tracheia", *The Journal of Hellenic Studies* 12, 1891, s. 206-224; Lenski, "Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria", s. 432; Feld, *age*, s. 108.

⁶⁶P. Paris – G. A. Radet, "Inscriptions de Pisidie, de Lycaonie et d'Isaurie", *Bulletin de correspondance hellénique* 11, 1887, s. 67 no. 46 (= Sterrett, *The Wolfe Expedition to Asia Minor*, s. 107-108 no. 181; IGR III 294).

⁶⁷M. Alkan – M. Kurt, "Masdat Yerleşiminin Statüsü, Sosyal ve Ekonomik Durumu", *Isauria Bölgesinde Bir Epigrafi ve Eskiçağ Tarihi Araştırması*, Akron 11 (Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Dillerini ve Kültürlerini Araştırma Merkezi Dizisi 11), İstanbul 2016a, s. 114-115, 144.

almış olmaları, Roma kültürel etkisinin boyutu hakkında bir fikir vermektedir. Gorgoromeis Ülkesi⁶⁸’nde ve Astra⁶⁹ yerleşiminde yapılan araştırmalar da benzer sonuçlar vermiştir. Masdat yerleşiminde aynı ailede yerli, Yunan ve Latin isimlerinin varlığı kültürel bir kaynaşmanın olduğunu da göstermektedir⁷⁰.

Euergesia Sistemi ve Yapılaşma Faaliyetleri

Hayırseverlik anlamına gelen *Euergesia* Yunan kültürünün bir parçası olup kentlerin imar faaliyetlerinde son derece önemli rol oynamıştır. *Euergetes*lerin (hayırsever) Roma döneminde özellikle de M.S. 2. yüzyılda ortaya çıkması, *Pax Romana*’nın (Roma Barışı) sağladığı barış ve refah ortamından kaynaklanmıştır.

Isauria’nın iç bölgelerinde Roma yapılaşmasının en yoğun görüldüğü yerlerin başında Isaura (Zengibar Kalesi) gelmektedir. Isaura’nın arkeolojik kalıntıları ve yazıtları, Roma kültürünü son derece iyi yansıtan ve birçoğu *euergesia* (hayır işleri)sistemi ile masrafları zengin hayırseverlerce karşılanarak yapılmış olan çok sayıda esere sahip olduğunu göstermektedir⁷¹. Bunların başında ise imparatorlara ithaf edilmiş yapılar ve özellikle de anıtsal kapılar gelmektedir. Isaura’da ele geçmiş yazıtlardan Isaurialıların *boule* (karar meclisi) ve *demosu* (halk meclisi) tarafından imparatorlar Hadrianus, Marcus Aurelius ve Severus Alexander’e ait anıtsal kapıların varlığı bilinmektedir⁷². Hatta bunlardan Hadrianus takı, günümüzde de ayaktadır. Ayrıca bir yazıt vasıtasıyla imparator Hadrianus döneminde inşa edilmiş ve vatana ithaf edilmiş bir başka yapının varlığı da bilinmektedir⁷³. Zengibar Kalesi’ndeki yazıtlar, Septimius Severus zamanında da önemli imar faaliyetleri yapıldığı göstermektedir. Bu imparatora ait olan ve bir kaide üzerinde bulunan yazıt⁷⁴, Septimius Severus’un kentin *boule* ve *demosu* tarafından onurlandırıldığını göstermektedir. Aynı imparatora ithaf edilen bir başka yazıt⁷⁵, Zengibar Kalesi yakınlarında Uluburun Köyü’nde bulunmuş olup Septimius Severus onuruna inşa edilmiş bir yapının varlığını belgelemektedir.

Zengibar Kalesi (Isaura) yazıtlarından anlaşıldığına göre *euergesia* (hayırseverlik) olgusu kentteki sosyal yaşamın zenginleşmesinde önemli bir yere sahiptir⁷⁶. Burada ele geçmiş bir onur yazıtından⁷⁷ adı bilinmeyen bir hayırseverin kendi mal varlığından 1300 insana erzak

⁶⁸ Hall, *agm*, s. 159-161. Gorgoromeis halkı, Beyşehir Gölü (Karalis) güneydoğusunda yaşamakta olup bölgeye de adlarını vermişlerdir. Gölün güney ve güneydoğusunda Selçuklu ve Osmanlı döneminde Gorgorum ya da Gurgurum adlı bir idarî bölgenin varlığı ve antik dönem Gorgoromeis halkı ile ilişkilendirilmesi konusunda bkz. M. A. Kaya, “Roma İmparatorluk Döneminde Beyşehir Gölü Çevresi”, *I. Uluslararası Beyşehir ve Yöresi Sempozyumu*, Beyşehir 2006, s. 367.

⁶⁹ Royer – Bahar, *agm*, s. 150.

⁷⁰ Bu konuda örnekler için bkz. Alkan – Kurt, “Masdat Yerleşiminin Statüsü, Sosyal ve Ekonomik Durumu”, s. 114-115.

⁷¹ Swoboda – Keil – Knoll, *age*, s. 125-136; M. Kurt, “Yazıtlar Işığında Zengibar Kalesi’nde (Isaura) Roma Dönemi İmar Faaliyetleri ve Euergesia”, *Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır (06-08 Mayıs 2016) Bildiri Kitabı*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya 2016b, s. 65-86.

⁷² *Hadrianus*: W. J. Hamilton, *Researches In Asia Minor, Pontus And Armenia; With Some Account Of Their Antiquities And Geology*, Vol. I-II, London 1842, s. 486 no. 427 (= Sterrett, *The Wolfe Expedition to Asia Minor*, s. 113 no. 188; CIG 4382). *Marcus Aurelius*: Paris – Radet, *agm*, s. 68 no. 48 (= Sterrett, *The Wolfe Expedition to Asia Minor*, s. 106-107 no. 180; Swoboda – Keil – Knoll, *age*, s. 73 no. 148; IGR III, 288). *Severus Alexander*: Swoboda – Keil – Knoll, *age*, s. 74 no. 150; s. 129 Abb. 48. Bu konuda ayrıca bkz. Kurt, *agm*, s. 70-72.

⁷³ Hamilton, *age*, s. 486 no. 430 (= Sterrett, *The Wolfe Expedition to Asia Minor*, s. 116 no. 191; CIG 4383).

⁷⁴ Swoboda – Keil – Knoll, *age*, s. 126-127, Abb. 45.

⁷⁵ Swoboda – Keil – Knoll, *age*, s. 73-74 no. 149.

⁷⁶ Kurt, *agm*, s. 72.

⁷⁷ Swoboda – Keil – Knoll, *age*, s. 76 no. 154.

sağladığı anlaşılmaktadır. İmparator Antoninus Pius zamanına tarihlenen bir diğer yazıt⁷⁸ Kilikia, Isauria, Lykaonia üçlü eyaletinin valisi Regillus Laberius Priscus'un kentin *euergetesi* (hayırsever) olarak onurlandırıldığını göstermektedir. Aynı şekilde 1958 yılında A. S. Hall tarafından Isaura'nın yakınlarında Yazdamı Köyü'nde bulunan ama bugün kayıp olan bir yazıttan⁷⁹ *comes Isauriae* (Isauria valisi) Valerius Valentinianus'un emri ile Isaura'nın bilinmeyen bir yapısının Athenodoros adında birisi tarafından tamir ettirildiği anlaşılmaktadır. Valerius Valerianus, çok büyük olasılıkla M.S. 378-379 yıllarında görev yapmıştır⁸⁰. Bu ise M.S. 4. yüzyılda bölgenin en karışık ve isyanların en yoğun olduğu dönemde bile Roma yönetiminin imar faaliyetlerine devam ettiklerini göstermektedir.

Isauria'nın başkenti Isaura'nın kuş uçuşu 20 km kadar güneybatısında bulunan Astra'daki (Tamaşalık) bazı yazıtlar da bir dağ yerleşimi olmasına rağmen, burada önemli yapıların varlığını belgelemekte ve bunların bir kısmının *euergesia* (hayırseverlik) sistemi ile yapıldığını göstermektedir. Astra'da küçük bir *hemicyclen*in kuzeybatısında ele geçmiş bir yazıtta⁸¹ *komenin* (köy) Kounas ve karısı Imma'yı bilinmeyen bir sebeple onore ettiği görülmektedir. Söz konusu onurlandırmanın hangi sebeple yapıldığı yazıtta belirtilmemekle birlikte muhtemelen bu karı-koca köye yapmış oldukları bir *euergesia* faaliyetinden dolayı onore edilmiş olmalıydılar. Astra'da kilisenin iç duvarında bir blok üzerinde *tabula ansata* içinde yer alan bir yazıt⁸² Kottes'in oğlu Aurelius Telephos'un masraflarını karşılayarak yaptırdığı bir yeri (*topos*) belgelemektedir⁸³. Bu yerin Telephos'un kendi parası ile yaptırılmış olması onun Astra'daki imar faaliyetlerine bir *euergesia* katkısı olarak değerlendirilmektedir⁸⁴. Astra'da Zeus Tapınağı'nın kalıntıları arasında bulunan bir yazıtta⁸⁵ Pathoun adında bir şahsın taş ustaları getirerek Astra'lı Zeus'a adanan bir eser yaptırdığı kaydedilmektedir. Pathoun, büyük olasılıkla Zeus Tapınağı ile ilişkili bir yapı inşa ettirmiş olmalıdır. Yine Zeus Tapınağı'nda ele geçmiş arşitrav blokları üzerindeki yazıtta⁸⁶ göre Isaura'lı Ionnai Apilalas adında bir hayırsever Zeus'a adak olarak tapınağa ait *peribolosun pronaosunu* masraflarını kendisi karşılayarak yaptırmıştır. Astra'da Zeus Tapınağı'nın yakınında bulunmuş bir kaide üzerinde yer alan yazıtta⁸⁷ Aurelius Paulenios adında birisi masraflarını kendisi karşılayarak bir *quadra* ve babasının adağı için heykelleri yaptırmıştır. Astra'da ele geçmiş diğer bir yazıt⁸⁸, rahipler tarafından bir duvar yaptırıldığına dair bilgi vermektedir. Söz konusu duvarın Zeus Tapınağı ile ilişkili bir yapı mı başka bir kamu binası mı yoksa yerleşime ait bir savunma yapısı mı olduğu anlaşılmamaktadır. Ancak bu faaliyet için 50 *denaria* harcandığı belirtilmektedir. Astra'dan bir başka yazıtta⁸⁹ üçüncü defa rahip olan Kottes'in oğlu Aur(elios)

⁷⁸ P. Paris – G. A. Radet, “Deux nouveaux gouverneurs de provinces”, *Bulletin de correspondance hellénique* 9, 1885, s. 433-434 no. 1 (= Sterrett, *The Wolfe Expedition to Asia Minor*, s. 115 no. 190; ILS 8827).

⁷⁹ A. S. Hall, “Valerius Valentinianus, Praeses of Isauria”, *Anatolian Studies* 22, *Special Number in Honour of the Seventieth Birthday of Professor Seton Lloyd*, 1972, s. 213-216; BE 1973, s. 183 no. 479.

⁸⁰ PLRE I, s. 982; Hall, “Valerius Valentinianus, Praeses of Isauria”, s. 215.

⁸¹ Bean – Mitford, *age*, s. 130-131 no. 121 (= Royer – Bahar, *agm*, s. 152-153 no. 2 Fig. 2).

⁸² Royer – Bahar, *agm*, s. 160-161, no. 8 fig. 8.

⁸³ Yazıtın editörleri bu taşın *in situ* olup olmadığına ve tarihlemesine dair herhangi bir şey söylememektedirler. Ancak yazıtın yorumunda *toposun* kamusal bir yapıya ait olması gerektiğini belirtmektedirler. Bu da kilisede devşirme olduğunu göstermektedir.

⁸⁴ Royer – Bahar, *agm*, s. 161.

⁸⁵ Sterrett, *The Wolfe Expedition to Asia Minor*, s. 48-49 no. 69; D. Hereward, “Inscriptions from Pamphylia and Isauria”, *The Journal of Hellenic Studies* 78, 1958, s. 73-74 fig. 21. Yazıtın yeni ve son edisyonu için bkz. Royer – Bahar, *agm*, s. 161-162, no. 9.

⁸⁶ Sterrett, *The Wolfe Expedition to Asia Minor*, s. 47 no. 66; Bean – Mitford, *age*, s. 128 fot. 108. Yazıtın son edisyonu için bkz. Royer – Bahar, *agm*, s. 163-165 no. 13.

⁸⁷ Hereward, *agm*, s. 76-77 no. 21 fig. 23; SEG 17, no. 674; Royer – Bahar, *agm*, s. 165-166, no. 14 fig. 12a-b.

⁸⁸ Bean – Mitford, *age*, s. 133-134 no. 129; Royer – Bahar, *agm*, s. 150-152 no. 1 fig. 1.

⁸⁹ Royer – Bahar, *agm*, s. 159-160 no. 8 fig. 8.

Telephos'un büyük olasılıkla bir kamu yapısını masraflarını kendisi karşılayarak yaptırdığı anlaşılmaktadır. Bir başka Astra yazıtından⁹⁰ ise Platon'un ikinci *gerusiasının* (meclis) saygıdeğer rahip Menelaos'un oğlu Iulios ve karısı Immas'ın heykellerini diktiği belirtilmektedir. O halde burada merkezinde rahiplerin olduğu organizasyonlar düzenlenmekte, rahipler *gerusiada* dinî ve aynı zamanda politik konularda etkin bir rol oynamaktadırlar⁹¹. Bu yazıtlardan Astra'lı hayırseverlerin *euergesia* sistemini işleterek kamu yararına birçok faaliyette bulduklarını göstermektedir.

İmparator Kültü

Haberleşme ağı ve kentleşmenin yanında Roma imparatorluk gücünün Dağlık Kilikia ve Isauria üzerinde en fazla etki oluşturduğu alanlardan birisi de hiç şüphesiz imparatorluk kültürüdür. İmparatorluk kültürü için tapınak inşasının bölge için politik ve ekonomik açıdan çok önemli getirileri vardı⁹². M.S. 72 yılında, Kilikia eyaletinin kuruluşundan kısa bir süre sonra bölgeye imparatorluk kültürünün geldiğini bilmekteyiz. Cestrus'taki imparator kültürü mabedi, M.S. 76 yılında Vespasianus'a adanmış olup içerisinde Vespasianus, Titus ve Domitianus heykelleri vardı. Cestrus'un dışında Lamos, Antiokheia ad Cragum, Iotape, Claudiopolis ve Selinus gibi Kilikia kentlerinde de imparator kültürü tapınaklarının varlığı bilinmektedir⁹³.

Isauria'nın başkenti Isaura'da da imparatorluk kültürü başrahiplerinin varlığı yazıtlar tarafından belgelenmektedir⁹⁴. Ayrıca Isauria'da Roma imparator kültürü rahipleri (*arkhiereus*), *euergesia* faaliyetlerinde önemli rol üstlenmişlerdir. Zengibar Kalesi'nden ele geçen bir yazıttan⁹⁵ Antoninus Pius'un imparatorluğunun son yıllarında inşa edilmiş 25 sütunlu ve içinde kemerli işyerlerinin bulunduğu bir *stoanın* varlığı anlaşılmaktadır. *Stoa*, karısı ile birlikte başrahiplik yapmış olan M. Marius Flavianus adında bir Roma vatandaşı tarafından yaptırılmıştır. Burada ele geçmiş bir başka yazıtta⁹⁶ ise Isaura'da yaşayan Romalılar ile beraber kentin *boule* (karar meclisi) ve *demosunun* (halk meclisi) T. Aelius Aurelius isimli bir başrahibi kente yapmış olduğu hayırlardan dolayı onurlandırıldığı anlatılmaktadır. Söz konusu yazıttan anlaşıldığına göre imparatorluk kültürü başrahibi durumundaki T. Aelius Aurelius kentte kutlanan *panegyria* şenliklerine de başkanlık etmektedir. *Stoada* kırık halde bulunmuş bir başka yazıt⁹⁷, başrahip Orestes'in kent için *euergesia* faaliyetinde bulunduğunu belgelemektedir. Hadrianus takımın kuzeyindeki bazilikada bulunmuş bir başka kırık yazıttan⁹⁸ Demetrius'un imparator kültürü başrahibi olan oğlu Tarkyndberras'ın Isaura kentinin *boule* ve *demosu* tarafından onurlandırıldığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen Tarkyndberras da bir *euergesia* faaliyetinde bulunduğu için onurlandırılmıştır. *Agoradaki* bir arşitrav üzerindeki çok büyük olasılıkla aynı ailenin üyelerine ait olan üç onur yazıtından⁹⁹ da kente önemli hizmetlerde buldukları anlaşılan Aelius Demetrius ve karısı Valgia Rufina'nın kent

⁹⁰ Royer – Bahar, *agm*, s. 154-155 no. 4 fig. 4.

⁹¹ Royer – Bahar, *agm*, s. 150.

⁹² Elton, *agm*, s. 178.

⁹³ T. B. Mitford, "The Cults of Roman Rough Cilicia", *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II, 18.3, 1990, s. 2154; Elton, *agm*, s. 178-179.

⁹⁴ Swoboda – Keil – Knoll, *age*, s. 75, no. 152-153; Sterrett, *The Wolfe Expedition to Asia Minor*, s. 106-109 no. 180, 181, 184; 117-118 no. 193, 195; IGR III 293; İ. Temizsoy – M. V. Uysal – K. Mertek, "Zengibar Kalesi-Isauria", *Karaman Müzesi Yıllığı* 2, 1984, s. 16 Res. 9-10; Kurt, *agm*, s. 72-73.

⁹⁵ Hamilton, *age*, s. 487 no. 432 (= Sterrett, *The Wolfe Expedition to Asia Minor*, s. 112-113 no. 187; Swoboda – Keil – Knoll, *age*, s. 73 no. 147; CIG 4385; IGR III 287).

⁹⁶ Swoboda – Keil – Knoll, *age*, s. 75 no. 152.

⁹⁷ Sterrett, *The Wolfe Expedition to Asia Minor*, s. 118 no. 195 (= IGR III 293).

⁹⁸ Temizsoy – Uysal – Mertek, *agm*, s. 16 Res. 9-10.

⁹⁹ Swoboda – Keil – Knoll, *age*, s. 75 no. 153 (A-C).

tarafından onurlandırıldığı anlaşılmaktadır. Bu yazıt zengin ailelerin ve rahiplerin birkaç kuşak boyunca *euergesia* sistemi içerisinde yer aldıklarını göstermektedir.

Bu yazıtlar Isaura'da bir kentin veya daha küçük idari birimlerin yönetimi için *boule*, *demos*, *gerusia*, *epimeletes* (kent yönetiminde söz sahibi üst düzey memur) gibi kurumların ve yöneticilerin varlığını göstermektedir. Aynı şekilde kentte *stoa*, *tak*, *agora* gibi önemli yapıların inşa edildiği de anlaşılmaktadır. Bütün bunlar, Roma dönemi ile birlikte Isaura'da Hellen-Roma tarzı yerleşim birimlerinin geliştiğini kanıtlamaktadır¹⁰⁰.

Askerlik Hizmeti

Dağlık Kilikia ve Isauria'da Roma etkisinin bir diğer boyutu da askerî alanda ortaya çıkmaktadır. Bölgenin epigrafik belgeleri incelendiğinde bir kısım yerli vatandaşın Roma ordusunda çeşitli görevlerde buldukları tespit edilmektedir. Roma yönetimi için Isauria sadece *veteranların* (emekli asker) yerleştirildiği bir yer değil, aynı zamanda önemli bir asker toplama bölgesi idi¹⁰¹. Çok sayıda mezar yazıtı ve diplomalardan sadece Dağlık Kilikia'nın kıyı kesimi veya Lykaonia ovasından değil, bölgenin dağlık iç kesimlerinden de Roma süvari sınıfına ve *lejyonlarına* asker katılmış olduğu anlaşılmaktadır¹⁰². Aynı şekilde bölgeden Roma imparatorluk donanmasında görev almış askerlerin varlığı da bilinmektedir¹⁰³.

M.S. 1. yüzyıldan itibaren Vespasianus, yeni Kilikia eyaletini kurduktan sonra Isaurialıların Roma ordularında askere alındığı bilinmektedir¹⁰⁴. Isaura'da Capiton isminde ve Pharnakes olarak bilinen bir yüzbaşıya ait mezar steli bulunmaktadır¹⁰⁵. Diğer bir yüzbaşı Iulius Valens, Artanada'da bulunan bir yazıtla¹⁰⁶ belgelenmektedir. Aynı yazıt, Iulius Valens'in oğlu Gaius Iulius Valens'in *stationarius* (istasyon güvenlikçisi) olduğunu da kaydetmektedir. Bir başka Artanada yazıtı¹⁰⁷, Papias oğlu Aurelius Nestor adında flama taşıyan askerın annesine yaptırmış olduğu bir mezar steli üzerindedir. *I. veya III. Parthica lejyonundan* emekli olduğu anlaşılan ve oğlu için mezar steli yaptıran, ancak ismi okunamayan bir askerın varlığı yine Artanada'da ele geçmiş bir yazıttan bilinmektedir¹⁰⁸. Başka bir

¹⁰⁰ Kurt, *agm*, s. 74.

¹⁰¹ Artanada'dan bir yazıt, Roma ordusuna asker toplayan bir görevlinin varlığını belgelemektedir, bkz. Sterrett, *The Wolfe Expedition to Asia Minor*, s. 57 no. 82; Lenski, "Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria", s. 437 dn. 128.

¹⁰² Mitchell, *Anatolia, Land, Men, And Gods In Asia Minor*, s. 136-142; J. Russel "Cilicia-Nutrix Virorum: Cilicians Abroad in Peace and War During Hellenistic and Roman Times", *Anatolia Antiqua* 1, 1991, s. 283-297; R. Syme, "Isaura and Isauria. Some Problems", *Sociétés urbaines, sociétés rurales dans l'Asie Mineure et la Syrie hellénistiques et romaines (Actes du colloque organisé a Strasbourg [novembre 1985])*, E. Frézouls (ed.), Strasbourg 1987, s. 141-145; Laminger-Pascher, *agm*, s. 381-392; Hopwood, "Towers, territory and terror: How the East was held", s. 345; Lenski, "Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria", s. 437; Alkan, "Masdat ve Çevresinden Yazıtlar", s. 18 no. I 7, 9; 132-133 no. II 10; M. Alkan – M. Kurt, "Mezopotamya'daki Lejyon Komutanı Flavius", *M. Alkan – M. Kurt, Isauria Bölgesinde Bir Epigrafi ve Eskiçağ Tarihi Araştırması*, Akron 11 (Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Dillerini ve Kültürlerini Araştırma Merkezi Dizisi 11), İstanbul 2016b, s. 102-111; E. Aşkın, "Karaman Muratdede/Masdat Köyü'nden Üç Asker Yazıtı", *Vir Doctus Anatolicus Studies In Memory of Sencer Şahin / Sencer Şahin Anısına yazılar (Edited by / Yayına Hazırlayanlar: B. Takmer, E. N. Akdoğu Arca, N. G. Özdi)*, İstanbul 2016, s. 111-115.

¹⁰³ Russell, *agm*, s. 291-292, 296.

¹⁰⁴ Swoboda – Keil – Knoll, *age*, s. 82 no. 198 (= IGR III, no. 812, 814; BE 1950, 201 no. 200).

¹⁰⁵ Swoboda – Keil – Knoll, *age*, s. 82 no. 198.

¹⁰⁶ Sterrett, *An Epigraphical Journey in Asia Minor*, s. 33 no. 73 (= IGR III 812).

¹⁰⁷ Sterrett, *The Wolfe Expedition to Asia Minor*, s. 61 no. 90 (= IGR III 813). Bölgenin yakın çevresinden Doğu Pisidia kenti Amblada'dan Aelius Nikomedes isimli flama taşıyan bir askerın varlığı bilinmektedir, bkz. Swoboda – Keil – Knoll, *age*, s. 37 no. 86; Laminger-Pascher, *agm*, s. 387. Yine aynı çevrede Balıkavı mevkiinde Tyrannos isimli bir flama taşıyıcısının kendisi gibi flama taşıyıcılığından emekli olan kardeşi için mezar yaptırmış olduğu da bilinmektedir, bkz. Laminger-Pascher, *agm*, s. 388.

¹⁰⁸ Sterrett, *The Wolfe Expedition to Asia Minor*, s. 76 no. 131 (= IGR III 814).

Artanada mezar yazıtı¹⁰⁹ asker Sullis oğlu Castor'un adını vermektedir. Isauria yerleşimi Alisa'da ele geçen bir mezar yazıtı¹¹⁰ da Crispus adında bir *lejyonerin* varlığını belgelemektedir. Isauria Bölgesi'ndeki diğer bir yerleşim olan Eşenler'de *I. Parthica lejyonunun* bir askerinin babası için bir mezar yaptırdığı ele geçen bir yazıttan¹¹¹ bilinmektedir. Sarot yaylasında bulunan bir atlı kabartmasının altında yer alan yazıt¹¹² Gaius isimli bir atlı *lejyonerin* varlığını ortaya koymaktadır. Siristat'ta (Bozkır) kırık bir yazıttan¹¹³ kalan parça üzerinde de bir asker adı geçmektedir.

Bölgenin emekli asker yerleşimine sahne olduğunu gösteren *veteran* yazıtları da mevcuttur. Mut'un kuzeybatısında yer alan Sinabiç yazıtlarından biri¹¹⁴ Gaius Iulius Celer isminde bir *veterana* aittir. Ermenek'in doğusunda Ezvendi (Kayaönü) Köyü'nde ele geçen bir yazıtta¹¹⁵ Valerius Fronton adında bir emekli asker ismi geçmektedir. Isauria yerleşimi Aliçerçi'de ele geçmiş bir yazıtta¹¹⁶ Longinus adında bir *veteran* geçmektedir. Aynı yerde ele geçmiş bir diğer yazıttan¹¹⁷ da Cornelius Nepos adında bir *veteranın* varlığı belgelenmektedir. Aurelius Popas isimli bir emekli askerinin hayatta iken kendisine yaptırdığı mezar Alisa'da bulunmaktadır¹¹⁸. Hacıbaba Dağı'nın kuzey eteğinde Elmasun'da emekli bir asker olan Tiberius Claudius karısı ile birlikte Dacia'lı diye nitelendirilen kızları için mezar steli yaptırmışlardır¹¹⁹. Aynı yerde ele geçen bir yazıtta¹²⁰ ünlü bir şekilde askerlik yapmış olduğu belirtilen emekli Marcus Aurelius Papias için kızı tarafından bir stelin diktilirildiği kaydedilmektedir.

Isauria Bölgesi'nde bulunan yazıtların bir bölümünde bu askerlerin görev yaptığı *lejyonların* isimlerine de rastlamaktayız. Bunlardan birisi Losta/Akarköy'de ele geçmiş olup bir mezar stelinin yazıtında¹²¹ *XVI. Flavia Firma lejyoneri* Gaius Maximus'un Zeus'a sunduğu bir adaktan bilinmektedir. Yalılıhöyük'te ele geçmiş bir yazıtta¹²² da *XV. Apollinaris lejyonunda* görevli Iulius Terentius adlı *lejyoner* belgelenmektedir. Bir başka Isauria yerleşimi Balat'ta ele

¹⁰⁹ Sterrett, The Wolfe Expedition to Asia Minor, s. 57 no. 81 (= IGR III 815).

¹¹⁰ SEG VI 506; Laminger-Pascher, *agm*, s. 387.

¹¹¹ SEG XVII 669; Laminger-Pascher, *agm*, s. 389.

¹¹² Swoboda – Keil – Knoll, *age*, s. 57 no. 115; Laminger-Pascher, *agm*, s. 390.

¹¹³ Sterrett, The Wolfe Expedition to Asia Minor, s. 102 no. 171; Laminger-Pascher, *agm*, s. 391.

¹¹⁴ A. C. Headlam, Ecclesiastical Sites in Isauria (Cilicia Trachea), (The Society for the Promotion of Hellenic Studies. Supplementary Papers 1), London 1893, s. 20, 23 (= IGR III 816).

¹¹⁵ R. Heberdey – A. Wilhelm, Reisen in Kilikien. Denkschriften ÖAW, phil.-hist. Kl. 44.6, Wien 1896, s. 129, no. 217 (= IGR III 824; B. Rémy, “Notes De Lecture: Soldats De Cilicie Sous L'Empire Romain”, *Epigraphica Anatolica* 10, 1987, s. 109).

¹¹⁶ Sterrett, The Wolfe Expedition to Asia Minor, s. 138 no. 236 (= IGR III 283).

¹¹⁷ Sterrett, The Wolfe Expedition to Asia Minor, s. 139 no. 238 (= IGR III 282).

¹¹⁸ SEG VI 507; Laminger-Pascher, *agm*, s. 387.

¹¹⁹ Sterrett, The Wolfe Expedition to Asia Minor, s. 32, 40 (= IGR III 269; MAMA VIII 175).

¹²⁰ Sterrett, The Wolfe Expedition to Asia Minor, s. 30-31 no. 37 (= IGR III 268).

¹²¹ K. Stauner, “Die bilinguale Weihung des C. Annius Maximus, centurio der legio XVI Flavia firma”, *Philia* 2, 2016, s. 113-122. G(aius) Annius Maximus adındaki *XVI. Flavia Firma lejyoneri* tarafından Zeus'a ithaf edilmiş Latince-Yunanca çift dilli yazıtlı adak taşının sadece Latince bölümünün tercümesi ile birlikte kısa bir tanıtımı için bkz. M. Kurt, Antik Çağda Karaman (Laranda) ve Yakın Çevresi, Tarihi Coğrafya, Yerleşimler, Kalıntılar, Buluntular, Konya 2011, s. 102 dn. 511 Levha 147.1. Adak taşı ve *XVI. Flavia Firma* hakkında bilgi için ayrıca bkz. M. Kurt, “Askeri Açından Hacıbaba Dağlık Alanı”, *M. Alkan – M. Kurt, Isauria Bölgesinde Bir Epigrafi ve Eskiçağ Tarihi Araştırması*, Akron 11 (Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Dillerini ve Kültürlerini Araştırma Merkezi Dizisi 11), İstanbul 2016, s. 135-137. Söz konusu *lejyon* daha önce Isauria'da Kuzvıran'dan yayımlanmamış bir yazıttan biliniyordu, bkz. Laminger-Pascher, *agm*, s. 390; Mitchell, Anatolia, Land, Men, And Gods In Asia Minor, s. 139 dn. 179.

¹²² Isaura: Sterrett, The Wolfe Expedition to Asia Minor, s. 27 no. 27 (= IGR III 281); Yalılıhöyük: Sterrett, The Wolfe Expedition to Asia Minor, s. 133 no. 227 (= Laminger-Pascher, *agm*, s. 391).

geçmiş yazıtta¹²³ VI. Ferrata lejyonunda askeri hizmette bulunmuş Gaius Trollius adındaki askerin varlığı belgelenmektedir. Losta'dan bir yazıtta¹²⁴ Aelius Fabia? Adında IV. Scythica lejyonunda görevli bir askerin varlığını bilmekteyiz. Bosala/Özyurt'ta bulunmuş yazıtta¹²⁵ II. Gallica'nın Ala'sında hizmette bulunmuş Longinus adında bir askerin varlığı belgelenmektedir. Aynı yazıtta praetor rütbesinden emekli olmuş bir başka Longinus'un adı geçmektedir. Artanada'dan bir yazıtta¹²⁶ ise I. veya III. Parthica lejyonu askeri olan fakat adı okunamayan bir diğer askerin varlığı bilinmektedir.

Roma yönetimi, Isaurialılardan Roma ordusuna asker alma uygulaması ile bu insanların haydutluk faaliyetlerine girişmelerini önlemek ve askeri açıdan yetenekli olan bu insanları Roma ordularında değerlendirmek olmak üzere çift yönlü bir fayda sağlamayı amaçlamış olmalıdır. Nitekim imparator Probus'un, M.S. 278 yılında Lydius Palfuerius isyanını bastırdıktan sonra, bölgeyi ziyaret ettiği ve buradaki ailelerin on sekiz yaşından büyük çocuklarını henüz haydutluğu öğrenmeden Roma ordusuna asker aldığı bilinmektedir¹²⁷. O halde Romalılar, kendileri için potansiyel bir tehdit oluşturan Isurialıların askeri gücünü imparatorluk yararına dönüştürmenin önemini M.S. 3. yüzyıl sonlarında tam manasıyla kavramışlardır¹²⁸. Muhtemelen I. Isaura (sagittaria), II. Isaura ve III. Isaura lejyonlarına¹²⁹ bölgedeki veteranların çocukları da asker alınmışlardır¹³⁰. Böylece tetrarkhia döneminde, üç Isaura lejyonunun oluşturulması sürecinde asker alınması bölgenin önemini bir kez daha artırmış olmalıdır.

Dağlık Kilikia ve Isauria bölgesindeki yazıtlarda geçen çok sayıda sıradan asker, onların Roma ordusunda basit de olsa bir statü sahibi olmak için büyük gayret gösterdiklerini belgelemektedir. Bu şekilde bölgenin vatandaşları, Roma ordusunda görev almakla hem prestijli bir meslek sahibi oluyorlar, hem de buldukları toplumda kendilerine önemli bir sosyal statü sağlıyorlardı¹³¹. Bölgede asker almanın babadan oğula geçer şekilde dönüştürüldüğü, ailenin tüm üyelerinin askerlik hizmetinde bulunduğu ve hatta muhtemelen bunun nesiller boyunca uygulandığını gösteren örnekler de mevcuttur. Tüm aile üyelerinin askerlik hizmetinde bulunduğunu gösteren en güzel örneklerden birisi Isaura Vetus'dan ele geçmiş bir

¹²³ Bean – Mitford, *age*, s. 21 no. 4.

¹²⁴ P. Paris – G. A. Radet, "Inscriptions de Pisidie, de Lycaonia et d'Isaurie", *Bulletin de correspondance hellénique* 10, 1886, s. 509 no. 20 (= Sterrett, *The Wolfe Expedition to Asia Minor*, s. 26 no. 25; Laminger-Pascher, *agm*, s. 45 no. 39). Burada lejyonun adı verilmemiş sadece IV. Lejyondan emekli olduğu belirtilmiştir. Bu lejyonun IV. Lejyon diye geçen Makedonica, Scythica ve Flavia Felix adlarında üç lejyon bulunduğu ve buradaki lejyonun Scythica olması gerektiği konusunda bkz. M. Kurt, "Askeri Açından Hacibaba Dağlık Alanı", s. 135.

¹²⁵ Sterrett, *The Wolfe Expedition to Asia Minor*, s. 22-23 no. 19 (= IGR III 272; Laminger-Pascher, *agm*, s. 44 no. 38).

¹²⁶ Artanada/Dülgerler: Sterrett, *The Wolfe Expedition to Asia Minor*, s. 76 no. 131 (= IGR III 814). Lejyonu gösteren rakamın tam olarak okunamaması nedeniyle burada geçen lejyonun birinci lejyon olması da ihtimâl dâhilindedir. Eşenler: Hereward, *agm*, s. 72 no. 18 (= SEG 17, 669).

¹²⁷ SHA *Prob.* 16.6; Rougé, *agm*, s. 285; T. Grünwald, *Bandits in the Roman Empire myth and Reality*, Translated by John Drinkwater, Routledge 2004, s. 88-89. V. ve VI. yüzyıl imparatorları da Gotlara ve Sasanilere karşı yapmış oldukları savaşlarda Isaurialı askerlerden yararlanmışlardır. Bu konuda bilgi veren antik kaynaklar için bkz. C. E. Minor, "The Robber Tribe of Isauria", *Ancient World* 2, 1979, s. 127 dn. 59.

¹²⁸ Hopwood, "Towers, territory and terror: How the East was held", s. 345; Hopwood, "Consent and Control: How the Peace was kept in Rough Cilicia", *The Eastern Frontier of the Roman Empire*, D. H. French – C. S. Lightfoot (eds.), *BAR, International Ser. 553 (i)*, Oxford 1989, s. 196-197.

¹²⁹ Amm. Marc. XIV 2. 14.

¹³⁰ E. Ritterling, "Legio, Bestand, Verteilung und kriegerische Betätigung der Legionen von Augustus bis Diocletian", *RE* XII – XII, 1925, s. 1348.

¹³¹ Lenski, "Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria", s. 437.

yazıttır¹³². Yazıtta, Kottoneis adlı babanın Gaius Iulius Crispus, [----] Crispus ve Gaius Iulius Celer adlı asker üç oğlundan söz edilmektedir. Yukarıda da değerlendirilen Artanada¹³³ ve Bosala¹³⁴ asker yazıtları da askerlik mesleğine ailece katılımları belgeler niteliktedir. Balıklı'dan ele geçmiş bir yazıt¹³⁵ da flama taşıyan Iulius Crispus ve Varius Tyrannos adlarında iki kardeşin böyle bir asker ailesine mensup olduklarını göstermektedir. Isauria art ülkesinin insanları ve özellikle buradaki seçkin gruplar, bu uygulamalarla Roma otoritesine karşı koymak yerine onlarla bütünleşmişlerdir. Muhtemelen imparatorluk döneminde ayaklanmaların sayısı ve sıklığındaki azalmanın en önemli sebeplerinden birisi de bu uygulamalardır.

Sonuç

Kilikia ve Isauria denildiği zaman genellikle haydutluk faaliyetleri ve isyanların görüldüğü, dağlarda oturan Isaurialıların sık sık kıyıdaki kentlere ve limanlara saldırdıkları bir coğrafya akla gelmektedir. Bölgede Roma hâkimiyetinin hemen her döneminde bu türden olaylarla karşılaşılrsa da yerli kültür ve Yunan-Roma kültürleri arasında karşılıklı etkileşim meydana geldiği sakin dönemlerde bulunmaktadır. Söz konusu durumu en iyi yansıtan zaman aralığı ise M.S. 1. ve 3. yüzyıllar arası dönemdir. Bölgede, Roma egemenliğinin başka dönemleri ile kıyaslandığında Principatus döneminde Dağlık Kilikia ve Isauria toplumunun Roma ile daha yakınlaşmış ve daha iyi ilişkiler içerisinde olduğu görülmektedir. Bir barış ortamının yaşandığı söz konusu dönemde Roma yönetimi, bölgede önemli bir sosyal ve kültürel değişim gerçekleştirmiştir. Bu değişimin başarılmasında Roma yönetiminin o zamana kadar ülkenin değişik yerlerinde edinmiş olduğu deneyimlerinin de önemli bir etkisi olmalıdır.

Yerli Isauria kültürünün bazı unsurlarının bu zaman aralığında da devam ettiği görülmekle birlikte, Yunan-Roma kültürlerinin yerel kültürle olan etkileşiminin Dağlık Kilikia ve Isauria'da önemli sosyal ve kültürel değişimlere neden olduğu epigrafik ve arkeolojik belgelerden anlaşılmaktadır. Roma kültürünün etkisiyle değişimin en hızlı cereyan ettiği bu iki yüzyıllık dönemde, Dağlık Kilikia ve Isauria'nın komşu eyaletler için potansiyel tehdit oluşturma durumu da ortadan kalkmıştır.

Roma yönetimi, Dağlık Kilikia ve Isauria'da iletişimi kolaylaştırmak için son derece işlek bir yol ağı oluşturmuş, küçük olmakla beraber sayıları oldukça fazla kentler kurmuştur. Bu kentlerde imparator kültü tapınakları başta olmak üzere birçoğu *euergesia* (hayırseverlik) sistemi ile çok sayıda yapı inşa etmiştir. Bölgeden Roma ordusuna asker alınmış, onlara bir statü verilerek ödüllendirilmiş, imparatorluğa bağlılıklarını sağlamıştır. Ayrıca stratejik noktalara koloniler kurularak *veteranlar* (emekli asker) yerleştirilmiş, bu şekilde bölgede Roma kültürünün yayılması sağlanmıştır. Bu bölgeden çok sayıda askerin alınması ve Latin ismi taşıyan çok sayıda sivil yanında asker vatandaşların da olması, sosyal anlamda Roma etkisinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Yukarıda incelendiği gibi Isaura kenti, Kilikia-Isauria-Lykaonia üçlü eyaletinin (*tres Eparheia*) valilerini onore etmiştir. Muhtemelen burası, üçlü eyaletin idare edildiği merkezlerden birisi idi ve belki bir valilik binası gibi resmi bir konuta da sahipti. O halde Isaura (Zengibar Kalesi) bütünüyle Roma'nın sevk ve idaresinde olmalıydı. Böyle bir durum

¹³² Sterrett, *The Wolfe Expedition to Asia Minor*, s. 99 no. 164 (= IGR III, 284; SEG 6, 527; Swoboda – Keil – Knoll, *age*, s. 67 no. 139). Ayrıca bkz. Lenski, "Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria", s. 437; Kurt, "Askeri Açından Hacibaba Dağlık Alanı", s. 137-138.

¹³³ Sterrett, *The Wolfe Expedition to Asia Minor*, s. 73 (= IGR III 812).

¹³⁴ Sterrett, *The Wolfe Expedition to Asia Minor*, s. 19 (= IGR III 272).

¹³⁵ H. Buckler – W. M. Calder – C. M. Cox, "Asia Minor, 1924. I.—Monuments from Iconium, Lycaonia and Isauria", *The Journal of Roman Studies* 14, 1924, s. 103 (= SEG 6, 535).

ise yapılaşma açısından Isaura'nın diğer Isauria kentlerinin çok önüne geçmesi sonucunu doğurmuştu. İç Isauria'da imparatorluk kültürüne sadece Isaura'da rastlanmış olması, burada Roma tarzında bir kentleşmenin olduğunu göstermektedir. Astra'nın ise Zeus kültü ile öne çıkmış küçük bir yerleşim olduğu görülmektedir. Burada *euergesia* faaliyetleri daha çok bu kültle ilişkili olarak gerçekleşmiştir. Bu yüzden, Astra yerleşiminin idaresinde rahipler önemli rol üstlenmiş olmalıdırlar.

Ayrıca bölgedeki asker yazıtlarının buluntu yerleri, Roma ordusuna katılan askerlerin kent yerleşimlerinden daha ziyade kırsal yerleşimlerden olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

Antik Kaynaklar

AMM. MARC. *Ammianus Marcellinus*, vol. III, with an English Translation, J. C. Rolfe (ed.), London 1986⁵. (Loeb Classical Library).

CASS. DIO *Dio's Roman History*, with an English Translation, E. Cary (ed.), London 1955. (The Loeb Classical Library).

EUNAPIUS frg. *The Fragmentary Classicising Historians of the Late Roman Empire: Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus*(Text, Translation and histographical Notes, R. C. Blockley (ed.), Liverpool 1983.

FGH IV *Fragmenta Historicorum Graecorum IV*, K. Müller (ed.), Paris 1851.

HIEROCLES *Hieroclis synecdemus et notitiae Graecae episcopatum: Accedunt Nili Doxapatrii notitia patriarchatum et locorum nomina immutata*, (Ed. G. Parthey), Berolini 1866.

SHA trig. tyr. *The Scriptorum Historiae Augustae*, Volume III, with an English Translation by D. Magie, London: William Heinemann; New York: G. P. Putnam's Sons, 1932.

SHA Vit. Prob. *The Scriptorum Historiae Augustae, Probus*, Volume III, with an English Translation by D. Magie, London 1998⁶ (Loeb Classical Library).

STRABON *Geographika Antik Anadolu Coğrafyası*, Kitap: XII-XIII-XIV, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000.

TACITUS Ann. Cornelius Tacitus, *Annales*, Cornelii Taciti Annalium Ab Excessu Divi Augusti Libri, C. D. Fischer (ed.), Oxford 1906.

ZOZIMOS Zosimus (*ZΩΣΙΟΥ ΙΣΤΟΡΙΑ ΝΕΑ*), Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Bonn 1837.

Modern Kaynaklar ve Kısaltmalar

ALKAN, M. (2016). "Masdat ve Çevresinden Yazıtlar", *M. Alkan – M. Kurt, Isauria Bölgesinde Bir Epigrafi ve Eskiçağ Tarihi Araştırması*, Akron 11 (Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Dillerini ve Kültürlerini Araştırma Merkezi Dizisi 11), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 10-101.

ALKAN, M. – KURT, M. (2016a). "Masdat Yerleşiminin Statüsü, Sosyal ve Ekonomik Durumu", *Isauria Bölgesinde Bir Epigrafi ve Eskiçağ Tarihi Araştırması*, Akron 11 (Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Dillerini ve Kültürlerini Araştırma Merkezi Dizisi 11), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 112-118.

- ALKAN, M. – KURT, M. (2016b). “Mezopotamya’daki Lejyon Komutanı Flavius”, *M. Alkan – M. Kurt, Isauria Bölgesinde Bir Epigrafi ve Eskiçağ Tarihi Araştırması*, Akron 11 (Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Dillerini ve Kültürlerini Araştırma Merkezi Dizisi 11), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 102-111.
- AŞKIN, E. (2016). “Karaman Muratdede/Masdat Köyü’nden Üç Asker Yazıtı”, *Vir Doctus Anatolicus Studies In Memory of Sencer Şahin / Sencer Şahin Anısına yazılar (Edited by / Yayına Hazırlayanlar: B. Takmer, E. N. Akdoğu Arca, N. G. Özdil)*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, s. 111-115.
- AYDINOĞLU, Ü. (1988). “Olba Bölgesi Yol Ağı”, *Olba I*, s. 139-146.
- BAHAR, H. (1991). *İsauria Bölgesi Tarihi*, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1991.
- BAHAR, H. (1994-1995). “Konya Çevresi Tarih Araştırmaları -1: Hititler’den Romalılara Kadar İsauria Bölgesi”, *S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, IX-X, 1994-1995, s. 219-241.
- BAHAR, H. (1996). “İsauria Bölgesi’nin Antik Çağdaki Yerleşim Merkezleri”, *Anadolu Araştırmaları XIV, Prof. Dr. Afif Erzen’e Armağan*, İstanbul, s. 51-91.
- BAHAR, H. (2016). “Antik Dönemde Bozkır Jeopolitiği”, *Uluslar arası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır (06-08 Mayıs 2016) Bildiri Kitabı*, S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya, s. 1-32.
- BE *Bulletin Épigrafiographique.*
- BEANG, E. – MITFORD, T. B. (1970). *Journeys in Rough Cilicia 1964-1968*. Österreichische Akademie der Wissenschaften Phil.-hist. Kl. Denkschriften 102, Ergänzungsbände zu den Tituli Asiae Minoris 3. Vienna.
- BELKE, K. – RESTLE, M. (1984). *Galatien und Lykaonien*, Tabula Imperii Byzantini 4 (Denkschriften ÖAW, phil.-hist. Kl. 172). Wien.
- BENT, J. T. (1891). “A Journey in Cilicia Tracheia”, *The Journal of Hellenic Studies* 12, s. 206-224.
- BRÉLAZ, C., (2005). *La sécurité publique en Asie Mineure sous le Pirincipat (Ier-IIIème s. ap. J.- C.) Institutions municipales et institutions impériales dans l’Orient romain*, Basel, Schwabe.
- BUCKLER, H. – CALDER, W. M. – COX C. M. (1924). “Asia Minor, 1924. I.—Monuments from Iconium, Lycaonia and Isauria”, *The Journal of Roman Studies* 14, s. 24-84.
- CARLSEN, J. (2006). *The Rise and Fall of a Roman Noble Family: The Domitii Ahenobarbi 196 BC-AD 68*, Michigan.
- CIG *Corpus Inscriptionum Graecarum.*
- CIL *Corpus Inscriptionum Latinarum.*
- CRONIN, H. S. (1902). “First Report of a Journey in Pisidia, Lycaonia, and Pamphylia”, *Journal of Hellenic Studies* 22, s. 94-125.

- DREW-BEAR, T. (1996). “Antiocheia ve Astra’da Yapılan Araştırmalar”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* (29 Mayıs – 2 Haziran 1995 Ankara), II. Cilt, Ankara, s. 103-107.
- ELTON, H. W. (2002). “The Economic Fringe: The Reach of the Roman Empire in Rough Cilicia”, *The Transformation of Economic Life under the Roman Empire, Proceedings of the Second Workshop of the Internationale Network Impact of Empire (Roman Empire, c. 200 B.C. A.D. 476)*, Nottingham, July 4-7, 2001, (eds. L. De Blois, J. Rich), Brill Academic Pub., Amsterdam, s. 172-183.
- ERGİN, G. (2013). *Anadolu’da Roma Hâkimiyeti Direniş ve Düzen*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- FELD, K. (2005). *Barbarische Bürger: Die Isaurier und das Römische Reich*. Berlin-New York.
- FRENCH, D. H. (1988). *Roman Roads And Milestones of Asia Minor*, BAR Internatiolle Series 392 (I-II), Ankara.
- FRENCH, D. H. (2012). *Roman Roads & Milestones of Asia Minor, Volume 3: Milestones, Fasc. 3.1. Republican*, British Institute At Ankara Electronic Monograph 1, Ankara.
- FRENCH, D. H. (2014). *Roman Roads & Milestones of Asia Minor, Volume 3: Milestones, Fasc. 3 Cilicia, Isauria et Lycaonia (and South-west Galatia)*, Ankara.
- GOTTER, U. (2001). “Tempel und Grossmacht: Olba/Diokaisareia und das Imperium Romanum”, *La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux, Varia Anatolica*, XIII, s. 411-416.
- GRUNEWALD, T. (2004). *Bandits in the Roman Empire myth and Reality*, Translated by John Drinkwater, Routledge.
- HALL, A. S. (1971). “The Gorgoromeis”, *Anatolian Studies* 21, s. 125-166.
- HALL, A. S. (1972). “Valerius Valentinianus, Praeses of Isauria”, *Anatolian Studies* 22, *Special Number in Honour of the Seventieth Birthday of Professor Seton Lloyd*, s. 213-216.
- HAMILTON, W. J. (1842). *Researches In Asia Minor, Pontus And Armenia; With Some Account Of Their Antiquites And Geology*, Vol. I-II, London.
- HEAD, B. V. (1887). *Historia numorum; a manual of Greek numismatics*, Oxford.
- HEADLAM, A. C., (1893). *Ecclesiastical Sites in Isauria (Cilicia Trachea)*, (The Society for the Promotion of Hellenic Studies. Supplementary Papers 1), London.
- HEBERDEY, R. – WILHELM A. (1896). *Reisen in Kilikien*. Denkschriften ÖAW, phil.-hist. Kl. 44.6), Wien.
- HEREWARD, D. (1958). “Inscriptions from Pamphylia and Isauria”, *The Journal of Hellenic Studies* 78, s. 57-77.
- HILD, F. – HELLENKEMPER, H. (1990). *Kilikien und Isaurien*, Tabula Imperii Byzantini 5, (Denkschriften ÖAW, Phil.-hist. Kl. 215), Wien.

- HILD, F. (1991). "Die Route der Tabula Peutingeriana (Tab. Peut.) von Iconium über ad fines und Tetrapyrgia nach Pompeiopolis in Kilikien", *Anatolia Antiqua* 1, s. 311-316.
- HILL, G. F. (1900). *Catalogue Of the Greek Coins Of Lycaonia, Isauria And Cilicia*, London.
- HOPWOOD, K. (1983). "Policing the Hinterland: Rough Cilicia and Isauria", *Armies and Frontiers in Roman and Byzantine Anatolia, BAR (International Series 156)*, ed. Stephan Mitchell, Oxford, s. 173-187.
- HOPWOOD, K. (1986). "Towers, territory and terror: How the East was held", *P. Freeman and D. Kennedy eds., The Defense of the Roman and Byzantine East, British Archaeological Reports*, Oxford, s. 343-356.
- HOPWOOD, K. (1989). "Consent and Control: How the Peace was kept in Rough Cilicia", *The Eastern Frontier of the Roman Empire, D. H. French – C. S. Lightfoot (eds.), BAR, International Ser. 553 (i)*, Oxford, s. 191-205.
- HOPWOOD, K. (1991). Hopwood, K., "The Links between the Coastal Cities of Western Rough Cilicia and the interior during the Roman Period", *Anatolia Antiqua* 1, s. 305-310.
- HOPWOOD, K. (1994). "Who Where The Isaurians", *XI. Türk Tarih Kongresi (Ankara 5-9 Eylül 1990), Kongreye Sunulan Bildiriler*, Cilt 1, Ankara, s. 375-386.
- IGR *Inscriptiones Graecae ad Res Romanas Pertinentes.*
- ILS *Inscriptionorum Latinarum Selectarum.*
- JONES, A. H. M. (1971). *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford.
- KARAUĞUZ, G. – DOĞANAY, O. (2004). "İ.Ö II. Binden Bizans Dönemine Kadar Orta Anadolu'nun Güneyinden Akdeniz Kıyılarına Doğru Uzanan Yol Ağı Üzerine Düşünceler", *Olba X*, s. 1-43 Lev. 1-3.
- KAYA, M. A. (2006). "Roma İmparatorluk Döneminde Beyşehir Gölü Çevresi", *I. Uluslar arası Beyşehir ve Yöresi Sempozyumu*, Beyşehir, s. 365-370.
- KAYA, M. A. (2011). *Anadolu'da Galatlar ve Galatya Tarihi*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- KIRSTEN, E. (1973). "Diokaisareia und Sebaste, zwei Städtegründungen der frühen Kaiserzeit im kilikischen Arbeitsgebiet der Akademie", *Anzeiger der Osterreichischen Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. kl.* 110, s. 347-363.
- KURT, M. (2011). *Antik Çağda Karaman (Laranda) ve Yakın Çevresi, Tarihi Coğrafya, Yerleşimler, Kalıntılar, Buluntular*, Konya.
- KURT, M. (2016a). "Askeri Açısından Hacibaba Dağlık Alanı", *M. Alkan – M. Kurt, Isauria Bölgesinde Bir Epigrafi ve Eskiçağ Tarihi Araştırması*, Akron 11 (Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Dillerini ve Kültürlerini Araştırma Merkezi Dizisi 11), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 133-142.
- KURT, M. (2016b). Kurt, M., "Yazıtlar Işığında Zengibar Kalesi'nde (Isaura) Roma Dönemi İmar Faaliyetleri ve Euergesia", *Uluslararası Sempozyum: Geçmişten*

Günümüze Bozkır (06-08 Mayıs 2016) Bildiri Kitabı, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya, s. 65-86.

LAMINGER-PASCHER, G. (1985). "Römische Soldaten in Isaurien", *Römische Geschichte, Altertumskunde und Epigraphik. Artur Betz için Armağan, E. Weber – G. Dobesch (ed.)*, Wien, s. 381–392.

LAMMERT, F. (1929). "Stationarii", *RE III A/2*, s. 2213.

LENSKI, N. (1999). "Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria, from the 1st Century BC to the 6th Century AD", *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 42/4, s. 413-465.

LENSKI, N. (2001). "Relations Between Coast And Hinterland In Rough Cilicia", *La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux Table Ronde Internationale, Istanbul, 2-5 Novembre 1999, Varia Anatolica XIII*, s. 417-423.

LEWIN, A. (1991). "Banditismo E Civilitas Nella Cilicia Tracheia Antica E Tardoantica", *Quaderni storici* 76, s. 167-185.

MACKAY, T. S. (1968). *Olba in Rough Cilicia*, Submitted to the Faculty of Bryn Mawr Collage in partial fulfillment of the requirements for the Degree of Doctor of Philology.

MAGIE, D. (1950). *Roman Rule in Asia Minor to The End of The Third Century After Christ*, New Jersey.

MAMA *Monumenta Asiae Minoris Antiquae*.

MATTHEWS, J. (1989). *The Roman Empire of Ammianus with a new introduction*, London.

MITCHELL, S. (1979). "Iconium und Ninica. Two Double Communities in Roman Asia Minor", *Historia* 28, s. 426-438.

MITCHELL, S. (1993). Mitchell, S., *Anatolia, Land, Men, And Gods In Asia Minor, Volume I: The Celts And The Impact Of Roman Rule*, Oxford.

MINOR, C. E. (1979). "The Robber Tribe of Isauria", *Ancient World* 2, 1979, 117-127.

MITFORD, T. B. – ANDREWS, St. (1980). "Roman Rough Cilicia", *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II, 7.2, s. 1230-1257.

MITFORD, T. B. (1990). "The Cults of Roman Rough Cilicia", *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II, 18.3, s. 2131-2160.

OGIS *Orientis Graeci Inscriptiones Selectae*.

PARIS, P. – RADET, G. A. (1885). "Deux nouveaux gouverneurs de provinces", *Bulletin de correspondance hellénique* 9, s. 433-436.

PARIS, P. – RADET, G. A. (1886). "Inscriptions de Pisidie, de Lycaonia et d'Isaurie", *Bulletin de correspondance hellénique* 10, s. 500-514.

PARIS, P. – RADET, G. A. (1887). "Inscriptions de Pisidie, de Lycaonie et d'Isaurie", *Bulletin de correspondance hellénique* 11, s. 63-70.

PLRE I H. M. Jones – J. R. Martindale – J. Morris (edd.), *The Prosopography of the Later Roman Empire*, volume I, A.D. 260-395, Cambridge 1971.

- POTTIER, B. (2005). "Banditisme et révolte en Isaurie au IVe et Ve siècles vus par les Isauriens eux mêmes. La vie de Saint Conon", *Mediterraneo antico, Economie, societa, culture*, 8. fasc. 2, s. 443-474.
- RAMSAY, W. M., (1890). *The Historical Geography of Asia Minor* (Royal Geographical Society, Supplementary Papers IV), London.
- RE *Pauly-Wissowa-Kroll, Real Encyclopadie der klassischen Altertumswissenschaft*, Stuttgart.
- RÉMY, B. (1987). "Notes De Lecture: Soldats De Cilicie Sous L'Empire Romain", *Epigraphica Anatolica* 10, s. 107-109.
- RÉMY, B. (1989). *Les Carrières Sénatoriales Dans Les Provinces Romaines D'Anatolie Au Haut-Empire (31 av. J.-C. – 284 ap. J.-C.)*, (Pont-Bithynie, Galatie, Cappadoce, Lycie-Pamphylie et Cilicie), Institut Français d'Études Anatoliennes et Éditions Divit (Istanbul), Varia Anatolica II, Istanbul-Paris.
- RITTERLING, E. (1924-1925). "Legio, Bestand, Verteilung und kriegerische Betätigung der Legionen von Augustus bis Diocletian", *RE* XII – XII, s. 1211-1829.
- ROUGÉ, J. (1966). "L'Histoire Auguste et l'Isaurie au IVe Siècle", *Revue des études anciennes* LXVIII/3-4, s. 282-315.
- ROYER, A. – BAHAR, H. (2011). "Astra en Isaurie", *Anatolia Antiqua* 19, s. 149-198.
- RUGE, W. (1916). "Iotape (6)", *RE* IX/2, s. 2004.
- RUSSELL, J. (1991). "Cilicia-Nutrix Virorum: Cilicians Abroad in Peace and War During Hellenistic and Roman Times", *Anatolia Antiqua* 1, s. 283-297.
- SARTRE, M. (1991). *L'Orient Roman, Provinces et societes provinciales en Méditerranée orientale d'Auguste aux Severes (31 avant J.-c. – 235 apres J.-C.)*, Editions du Seuil, Paris.
- SAYAR, M. H. (1999). "Antik Kilikya'da Şehirleşme", *XII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 12-16 Eylül 1994) Kongreye Sunulan Bildiriler*, I. Cilt, Ankara, s. 193-216.
- SCHULTZE, V. (1926). *Altchristliche Städte und Landschaften II. Kleinasien/2*, C. Bertelsmann in Gütersloh.
- SEG *Supplementum Epigraphicum Graecum*.
- SHAW, B. D. (1990). "Bandit Highlands and Lowland Peace: The Mountains of Isauria-Cilicia", *Journal of the Economic and Social History of the Orient* XXXIII/2-3, s. 199-233, 237-270.
- SNG 1986 *Sylloge Nummorum Graecorum. Switzerland I Levante-Cilicia*, Berne 1986.
- STAUNER, K. (2016). "Die bilinguale Weihung des C. Annius Maximus, centurio der legio XVI Flavia firma", *Philia* 2, s. 113-122.
- STERRETT, J. R. S. (1888a). *The Wolfe Expedition to Asia Minor*. Papers of the American School at Athens III, Boston.
- STERRETT, J. R. S. (1888b). *An Epigraphical Journey in Asia Minor*, Papers of the American School of Classical Studies at Athens II, Boston.

- SWOBODA, H. – KEIL, K. – KNOLL, F. (1935). *Denkmäler aus Lykaonien, Pamphylien, und Isaurien*. Deutsche Gesellschaft der Wissenschaften und Künste für die Tschechoslowakische Republik in Prag, Brünn–Prag–Leipzig–Wien.
- SYME, R. (1986). “Isauria in Pliny”, *Anatolian Studies* 32, s. 159-164.
- SYME, R. (1987). “Isaura and Isauria. Some Problems”, *Sociétés urbaines, sociétés rurales dans l'Asie Mineure et la Syrie hellénistiques et romaines (Actes du colloque organisé a Strasbourg [novembre 1985])*, E. Frézouls (ed.), Strasbourg, s. 131-147.
- ŞAHİN, H. (2009). “Ein neuer Meilenstein Diokletians aus dem östlichen Rauhen Kilikien”, *Gephyra* 6, s. 131-135.
- TEMİZSOY, İ. – UYSAL, M. V. – MERTEK K. (1984). “Zengibar Kalesi-Isauria”, *Karaman Müzesi Yıllığı* 2, s. 5-31.
- ÜNAL, A. – GİRGINER, K. S. (2007). *Kilikya-Çukurova İlk çağlardan Osmanlılar Dönemine Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji*, Homer Kitabevi, İstanbul.
- WILHELM, A. (1894). “Antiocheia (14)”, *RE* 1/1-2, s. 2445-2446.